

Det kan hurtigt blive for sent

- Akut hjælp til udsatte børn

2010

AFSLUTNINGSRAPPORT

Projekterfaringer og resultater Søren Kai Christensen

Indhold

Forord	5
Kapitel 1 Indledning	7
Kapitel 2 Projektets grundlæggende idé, organisering og elementer	9
Projektet har haft to udviklingsspor	9
Organisering af projektet	9
Kompetenceudvikling i projektet	12
Den særlige flyverindsats	13
Projekter og udviklingsforløb i børnehusene	13
Projektets dokumentation af flyverindsatsen	15
Kapitel 3 Flyverindsatsen	17
Flyversager - varighed	17
Indstillinger og visitation	18
Handleplaner for flyverindsatsen	20
Samarbejde om flyversagerne	22
Afslutning af flyversagerne	24
Kapitel 4 Flyvernes roller i den særlige indsats	29
Flyverrollen i udvikling	29
Målene for flyverindsatsen	30
Flyverens opgave i projektet	30
Metoderne i flyvernes arbejde i børnehusene	31
Dilemmaer og fortsatte udfordringer	32
Kapitel 5 Udvikling af den pædagogiske praksis i børnehusene	33
Udviklingsforløb i børnehusene	33
Udviklingstemaer i børnehusene	34
Inklusion i børnefællesskaber	34
Børns legefællesskaber	36
Konflikter	38
Organisering af hverdagen	41
"Kært barn har mange navne"	43
På vej mod ny pædagogisk forståelse og praksis	46
Kapitel 6 Hvad er nyskabelsen i projektet?	47
Ansættelse af flyvende pædagoger og udvikling af en særlig indsatsform over for børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov	47
Fleksibelt samarbejde omkring indsatsen overfor børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov	48
Udvikling af fælles børnesyn og fælles faglighed	49
Videreuddannelse, miniprojekter og udviklingsforløb med ekstern konsulentbistand	50
Forankring af projektet	51
Kapitel 7 Projektets læring, udviklingsmæssige erkendelser og fortsatte udviklingsområder	53
Projektets organisatoriske forankring	53
Systematisk dokumentation og refleksion	55
Ejerskab til projektet – projektets grundlæggende idé	55
Fortsatte udviklingsområder i projektet	56
Gode råd	57

Forord

Dette projekt er gennemført i de to områdeinstitutioner Vesterlunden og Nordkaperen med institutionslederne Fie Lademann og Allan Clement-Døssing som projektledere.

Projektet har haft til formål at udvikle, afprøve, beskrive og forankre metoder til en koordineret ressourcorienteret forebyggende indsats i forhold til udsatte børn i to lokalområder i Svendborg kommune med i alt 11 børnehuse. Projektet er gennemført i samarbejde med University College Lillebælt.

Projektet har været tidskrævende, involveret alle medarbejdere i børnehusene og de nyansatte flyvende pædagoger samt projektlederne og har styrket både samarbejdet, udviklingsarbejde fremover samt fremkommet med nye metoder og arbejdsgange for hjælp til udsatte børn.

Projektet har været et stykke pionerarbejde. Projektets viden og erfaringer inddrages nu i Svendborg Kommunes opbygning af den tidlige forebyggende indsats i Børn- og ungeområdet.

Grundtanken i dette udviklingsprojekt har været at udvikle kvalitet og fleksibilitet i den forebyggende indsats, både som et organisatorisk beredskab og i velbeskrevne dokumenterede metoder. Det nytænkende i dette projekt, har været tidlig indsats på baggrund af et fælles pædagogisk grundsyn. I projektet har vi gennemløbet en proces fra at *se vanskelige børn eller udsatte børn*, til at forstå dem som børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov. Systematisk dokumentation og refleksion over egen pædagogisk praksis har bidraget til at arbejde med denne udfordring.

De daglige ledere, flyverne, ressourcepersonerne, og medarbejderne har haft modet til at "springe ud på dybt vand" og udforske og udvikle egen pædagogisk praksis. Projektet har gennem hele forløbet bygget på tillid, nærhed, engagement og en tro på projektets grundlæggende ideer. Dette har bidraget til at udvikle et fælles ejerskab til projektet. Et udviklende og inspirerende samarbejde med konsulenterne fra UCL, Ida Schwartz, Kirsten Skøtt og Søren Kai Christensen, har understøttet projektets fremdrift og resultater.

Vi håber, at rapporten vil kunne bruges som inspiration til andre, som arbejder med børn med særlige behov eller børn i udsatte positioner. I disse år er der stor fokus på dette område, så det er vigtigt, at vi afprøver og udveksler forskellige metoder til udvikling af den pædagogiske praksis og profession.

Som projektledere ser vi stadig en opgave i at fastholde en systematisk og metodisk tilgang til det fortsatte pædagogiske arbejde med børn med særlige behov og børn i udsatte positioner. Selv om vi i perioder har oplevet at have fundet de "vises sten", må vi erkende, at det fortsat er en udfordring for såvel ledelse som medarbejdere, konstant at være i refleksion over grundsyn, metode og pædagogisk praksis.

Fie Lademann og Allan Clement-Døssing

Projektledere

KAPITEL I

Indledning

Denne rapport omhandler et 3-årigt udviklingsprojekt. Projektet har som intention at udvikle en særlig indsats, der hurtigere og mindre indgribende end det kommunale tilbud om specialpædagogisk støtte kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse. Samtidig har projektet skulle bidrage til at støtte udvikling af en generel forebyggende og inkluderende pædagogisk indsats. Dette er sket gennem to parallelle udviklingsspor i projektet.

Rapporten repræsenterer ikke en evaluering af projektet, men er en fremstilling af projektets erfaringer set ud fra projektets forskellige aktørers perspektiver. Rapportens sigte er at formidle de særlige erfaringer og dilemmaer, der er knyttet til udvikling af en ny pædagogisk praksis. Det har været intentionen, at hvert kapitel skal kunne læses uafhængigt af hinanden. Derfor indledes hvert kapitel med en kort introduktion til, hvilken del af projektet, der belyses, og hvilket perspektiv det fremstilles ud fra. Det indebærer nogle gentagelser og referencer til projektets forskellige dele for at hjælpe læseren til at se projektets sammenhæng. I det følgende gives en kort introduktion til rapportens kapitler:

Kapitel 2: Projektets grundlæggende idé, organisering og elementer

Projektet har haft to udviklingsspor. Det ene udviklingsspor har været ansættelse af flyvere, der med en særlig indsats i samarbejde med forældre, børn og medarbejdere i det enkelte børnehus skulle bidrage til en tidlig og forebyggende indsats. Projektet har haft som intention at udvikle denne særlige indsats, der hurtigere og mindre indgribende end det kommunale tilbud om specialpædagogisk støtte¹ kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse.

Det andet udviklingsspor har været at bidrage til at udvikle en inkluderende pædagogiske praksis i det enkelte børnehus gennem lokalt tilrettelagte miniprojekter og udviklingsforløb, der fokuserede på at udvikle den pædagogiske faglighed gennem systematiske refleksionsprocesser med udgangspunkt i en anerkendende og inkluderende tankegang.

I dette kapitel beskrives projektets grundlæggende idé, organisering og elementer.

Kapitel 3: Flyverindsatsen

Dette kapitel sætter fokus på det ene udviklingsspor, den særlige *flyverindsats*, der som en del af det forebyggende arbejde i de enkelte børnehuse har skullet bidrage til udvikling af det pædagogiske arbejde i forhold til konkrete børn, grupper m.m. *Flyverne* bliver udstationeret i en kortere eller længere periode i børnehuset og samarbejder med barnet, forældrene, personale, ressourcepædagoger og ledere omkring konkrete problemstillinger.

I dette kapitel analyseres forløbene af de 30 flyversager projektet har omfattet i perioden medio 2008 – medio 2009.

Kapitel 4: Flyvernes roller i den særlige indsats

Den ene af projektets hovedhjørneste har været ansættelse af flyvere, der med en særlig indsats og støtte har kunnet bidrage til en tidlig, hurtig og forebyggende indsats. I dette kapitel er der fokus på flyverindsatsens særlige karakter, flyvernes roller og samarbejde med børnehuse. Ud fra et flyverperspektiv fremstilles erfaringer og dilemmaer i udvikling af en ny rolle og indsatsform.

Projektet har ikke som udgangspunkt defineret og beskrevet flyvernes rolle, men har i projektets forløb formuleret overordnede principper for mål, opgaver og metoder. Det har været en særlig udfordring både for børnehuse og for flyverne, at man ikke fra dag ét i projektet har kunnet beskrive og afklare forventninger til indsatsen.

¹ I Svendborg Kommune betegnes støttepædagoger som specialpædagoger

Kapitel 5: Udviklingsforløb i børnehuse

Projektet har som tidligere beskrevet været tostrengt. Den særlige indsats i forhold til børn i udsatte positioner og den generelle udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis i det enkelte børnehus. I projektets afsluttende år har den pædagogiske udvikling i børnehuse været understøttet af udviklingsforløb i de enkelte børnehuse. Hvert børnehus fik tilknyttet en konsulent, der i en vekselvirkning mellem observation og supervision har samarbejdet med børnehuset om at stille skarpt på den pædagogiske praksis.

Formålet har været, at børnehuset fik en faglig forstyrrelse og inspiration gennem samarbejdet med konsulenten med henblik på at kvalificere den pædagogiske indsats i forhold til enkelte børn og børnegrupper samt at kvalificere den inkluderende pædagogiske praksis i det enkelte børnehus. I dette kapitel fremstilles erfaringerne med udvikling af den pædagogiske praksis i børnehuse set ud fra konsulenternes perspektiv.

Kapitel 6: Hvad er nyskabelsen i projektet?

I de foregående kapitler er projektets to udviklingsspor dokumenteret gennem en belysning af flyverindsatsen og de pædagogiske udviklingsforløb i de enkelte børnehuse. Projektet har med sine to udviklingsspor bidraget til udvikling af faglighed og systematik i arbejdet med børn med særlige behov og udsatte børn og til en erkendelse af nødvendigheden af en hurtig og målrettet indsats, der er baseret på en grundlæggende forståelse af pædagogisk arbejde forankret i en anerkendende og inkluderende praksis. I dette kapitel sættes fokus på projektets særlige landvindinger og udfordringer ud fra børnehusesnes perspektiv.

Kapitel 7: Projektets læring, udviklingsmæssige erkendelser og fortsatte udviklingsområder

I dette afsluttende kapitel fremdrages væsentlige læringspointer i projektforløbet, set ud fra projektledernes og de daglige lederes perspektiv. Kapitlet belyser følgende temaer:

- Projektets organisatoriske forankring
- Ejerskab til projektet – projektets grundlæggende idé
- Systematisk dokumentation og refleksion
- Fortsatte udviklingsområder i projektet
- Gode råd

KAPITEL 2

Projektets grundlæggende idé, organisering og elementer

Projektet har haft to udviklingsspor

Det ene udviklingsspor har været ansættelse af flyvere, der med en særlig indsats i samarbejde med forældre, børn og medarbejdere i det enkelte børnehus skulle bidrage til en tidlig og forebyggende indsats. Projektet har haft som intention at udvikle denne særlige indsats, der hurtigere og mindre indgribende end det kommunale tilbud om specialpædagogisk støtte² kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse.

Det andet udviklingsspor har været, at bidrage til at udvikle en inkluderende pædagogiske praksis i det enkelte børnehus gennem lokalt tilrettelagte miniprojekter og udviklingsforløb, der fokuserede på at udvikle den pædagogiske faglighed gennem systematiske refleksionsprocesser med udgangspunkt i en anerkendende og inkluderende tankegang.

Grundtanken i dette udviklingsprojekt har været at udvikle kvalitet og fleksibilitet i den forebyggende indsats, baseret på udvikling af kompetencer og veldokumenterede metoder i et samspil mellem videreuddannelse og udvikling af den pædagogiske praksis.

I dette kapitel beskrives projektets grundlæggende idé, organisering og elementer. Indledningsvis gives et billede af organiseringen af projektet.

Organisering af projektet

Et treårigt projekt med så mange aktører og to udviklingsspor er en kompleks opgave, der kræver en klar projektorganisation. I dette projekt er projektorganisationen knyttet tæt sammen med den eksisterende kommunale organisation. Dette beskrives i det følgende.

Projektets deltagere

Projektet omfatter 2 institutioner med i alt 11 børnehuse, med hver deres daglige ledere. I hvert børnehus er uddannet ressourcepædagoger og videnspædagoger³, der sammen med de Flyvende pædagoger har gennemført et diplommodul i pædagogisk udviklingsarbejde.

Projektledelse

De to institutionsledere i områdeinstitutionerne Vesterlunden og Nordkaperen har udgjort projektledelsen.

Projektgruppe

2 institutionsledere/projektledere, pædagogisk konsulent fra Skole- og dagtilbud og en repræsentant fra Univercity College Lillebælts projektgruppe.⁴ Projektgruppen havde til formål at følge projektets forløb og fremdrift samt at bidrage til projektets nødvendige justeringer i samarbejde med projektets øvrige aktører.

De flyvende pædagoger

Ansættelse af 4 flyvende pædagoger, der varetager pædagogiske opgaver i og på tværs af børnehuse i de to områder med ledelsesmæssig reference til de to institutionsledere og daglig pædagogisk reference til de daglige ledere i de børnehuse, hvor de har opgaver.

Ledelsesteam

bestående af institutionsledere og daglige ledere i de to områder: Følger den konkrete implementering og forankring af metoderne i det pædagogiske arbejde.

2 I Svendborg Kommune betegnes støttepædagoger som specialpædagoger

3 Omtales i kommende afsnit om kompetenceudvikling

4 Projektgruppen havde oprindelig yderligere repræsentation fra sagsbehandlere og PPR. Dette ophørte i 2008 på grund af omstruktureringer i Svendborg Kommune

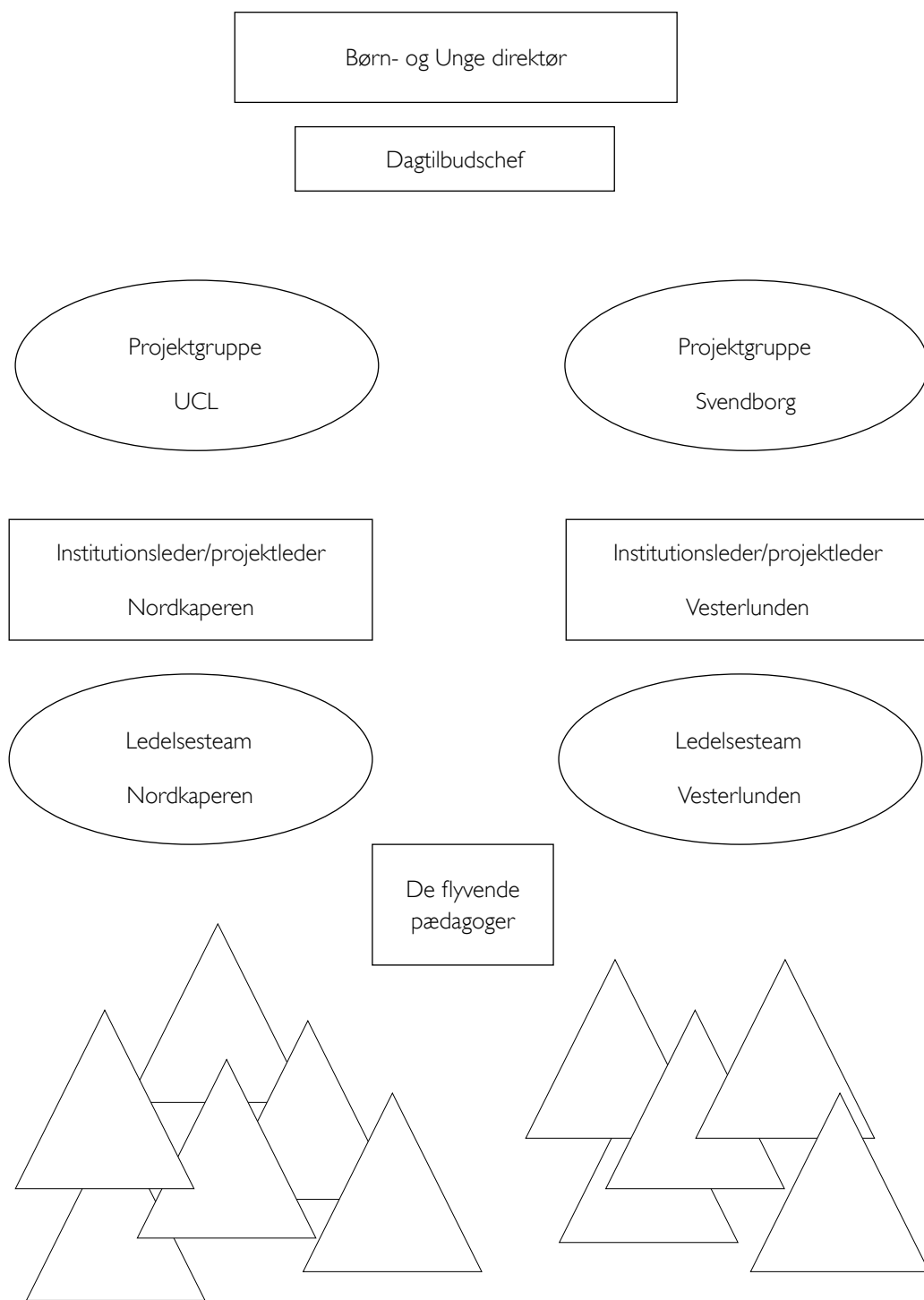
Daglige ledere af de enkelte børnehuse

Har det pædagogiske ansvar for projektets forankring i det enkelte i børnehuse i samarbejde med 2 ressourcepædagoger og videnspædagoger.

University College Lillebælts (UCL) projektgruppe

Består af diplomundervisere og konsulenter, der står for de samlede uddannelses- og konsulenttydelser. Gennem personsammenfald mellem undervisere og konsulenter er tilstræbt en faglig sammenhæng i hele projektet.

Projektorganisation

11 børnehuse i alt i Nordkaperen og Vesterlunden med hver deres daglige leder

Projektets kommunale ledelsesperspektiv

Projektets særlige kontekst og udviklingspotentiale skal ses i sammenhæng med, at Svendborg Kommune havde etableret en ny ledelsesstruktur på daginstitutionsområdet, hvor institutionerne søgtes styrket gennem områdeledelse eller fusionering af institutioner til større enheder.

Parallelt med nærværende projekt i Svendborg Kommune blev der iværksat en systematisk opkvalificering gennem uddannelsesforløb for de nye daglige ledere af de enkelte børnehuse i samarbejde med UCL. Dette uddannelsesforløb var dels målrettet den særlige kontekst i Svendborg Kommunes forsøgsprojekt med nye ledelsesformer og dels tilrettelagt som en kompetencegivende videreuddannelse i form af et modul i den Pædagogiske diplomuddannelse: Ledelse af forandringsprocesser. Dette uddannelsesforløb gennemførtes 1. oktober 2006 – maj 2007. I 2008 gennemførtes endvidere et efteruddannelsesforløb for alle institutionsledere i Svendborg Kommune i form af et modul i Diplomuddannelsen i ledelse, kvalitetsstyring, kvalitetsudvikling og evaluering, i samarbejde med UCL.

Dagtilbudsområdet i Svendborg Kommune har således haft et ledelsesmæssigt og organisatorisk beredskab, der kunne befordre lokale målrettede udviklingsindsatser, som dette projekt repræsenterer.

Kompetenceudvikling i projektet

Videreuddannelse

Efterår 2007 – forår 2008 gennemførtes et uddannelsesforløb for de flyvende pædagoger og to "ressourcepædagoger" fra hvert børnehus, *Pædagogisk udviklingsarbejde* i den pædagogiske diplomuddannelse.

I efteråret 2008 blev dette fulgt op med uddannelse af *videnspædagoger* i hele Svendborg Kommune med det samme faglige indhold. I hvert af projektets børnehuse var der herefter 2-4 ressourcepædagoger eller videnspædagoger, der med særlige kompetencer kunne bidrage til udviklingsprocessen i projektet.

Uddannelsesforløbene var tilrettelagt som særlige og udvidede diplomforløb, hvor konteksten for dagtilbudene i Svendborg Kommune blev inddraget med et særligt fokus på inkluderende og forebyggende arbejde med udsatte børn.

Deltagelsen i uddannelsesforløbet har således både bidraget til deltagernes formelle kompetenceudvikling og faglige kompetencers udvikling i den konkrete praksiskontekst. Diplomuddannelsen har lagt stor vægt på systematik i udviklingsarbejde, herunder dokumentation og formidling. Disse kompetencer hos deltagerne har været en forudsætning for beskrivelsen og forankringen af nye metoder i projektet.

Seminarer

I gennem hele projektets forløb har der været gennemført en række seminarer, med deltagelse af institutionsledere/projektledere, projektgruppen, daglige ledere, flyvende pædagoger og konsulenter fra UCL- projektgruppen. Seminarerne har bidraget til den fælles udvikling af projektets bærende idé, pædagogiske aktiviteter og dokumentationsformer. Der har været lagt særlig vægt på seminarer for de flyvende pædagoger, hvor metodeudvikling, dokumentation og roller i den særlige flyverindsats har været centralt.

Konsulentbistand

Konsulenter fra UCL har givet konsulentbistand/supervision i de enkelte børnehuse, i tilknytning til de lokalt tilrettelagte projekter og udviklingsforløb, der fokuserede på at udvikle den pædagogiske faglighed. Projekterne og udviklingsforløbene havde overordnet det mål at styrke en forebyggende og inkluderende praksis i forhold til udsatte børn.

Konferencer

I september 2008 blev der gennemført en midtvejskonference med deltagelse af flyvende

pædagoger, ressourcepædagoger, daglige ledere og projektledere/institutionsledere, projektgruppen fra UCL og repræsentanter fra Svendborg Kommune: Pædagogisk konsulent fra skole og dagtilbud, sagsbehandlere og leder af specialpædagogerne. På midtvejskonferencen gjorde man i fællesskab status over projektets resultater og landvindinger og udstak pejlemærker for projektets videre udvikling.

I april 2009 afholdtes en formidlingskonference med formålet at formidle foreløbige projekterfaringer og dermed at bidrage til en begyndende forankring i Svendborg Kommune. Det var vigtigt, at projektets erfaringer allerede inden projektets afslutning blev bragt i spil og blev formidlet til relevante aktører i Svendborg Kommune. Svendborg Kommune stod overfor en reorganisering af Børn- og Ungeområdet, og det var derfor vigtigt at projektets erfaringer med flyverindsats i samarbejde med børnehuse blev formidlet og diskuteret i relevante fora for på den måde at få projektets erfaringer til at indgå i den nye organisering af Børn – og ungeområdet i Svendborg Kommune.

Formidlingskonferencen havde deltagelse af: Politikere og chefgruppe i Svendborg Kommune, ledere og andre repræsentanter fra Børn & Unge i Svendborg Kommune samt ledere og daglige ledere af daginstitutioner og børnehuse. Repræsentanter for Danmarks Evalueringsinstitut, repræsentanter for Socialministeriet, faglige organisationer samt deltagere fra andre kommuner fra Fyn.

Den særlige flyverindsats

En af projektets hovedhjørnesteene har været ansættelse af flyvere, der med en særlig indsats i samarbejde med børn, forældre og personale i det enkelte børnehus skulle bidrage til en tidlig, hurtig og forebyggende indsats.

Projektet havde som intention at udvikle denne særlige indsats, der hurtigere og mindre indgribende end en specialpædagogisk indsats kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse samt bidrage til støtte i børnehuses udvikling af en forebyggende pædagogisk indsats.

I forlængelse heraf har det været centralt for projektet med et løbende fokus på, **hvad** der kunne gøre flyverindsatsen til en særlig og anderledes form for indsats.

I projektets forløb er der blevet arbejdet systematisk på at udvikle flyverindsatsen, roller og metoder gennem personalemøder mellem flyverne og institutionslederne/projektlederne. Det er endvidere sket på udviklingsseminarer for flyverne og gennem systematisk dokumentation og refleksioner over de enkelte flyversager.

Dette ene hovedspor i projektet får en udførlig belysning og dokumentation af flyverindsatsens indhold og flyvernes særlige rolle i denne indsats i henholdsvis kapitel 3 og 4 i rapporten.

Projekter og udviklingsforløb i børnehuse

I projektets første år blev der i hvert enkelt børnehus startet et "miniprojekt", og i projektets sidste år blev der tilsvarende gennemført lokalt tilrettelagte udviklingsforløb i det enkelte børnehus.

Miniprojekter

I projektets første år arbejdede man med at udvikle den pædagogiske praksis i de enkelte børnehuse gennem lokalt tilrettelagte projekter, der fokuserede på at udvikle den pædagogiske faglighed gennem systematiske refleksionsprocesser med udgangspunkt i en anerkendende og inkluderende tankegang. Arbejdet i de enkelte børnehuse blev understøttet af konsulenter fra UCL.

Centralt i disse projekter har været et systematisk arbejde med praksisfortællinger og beskrivelser

af den pædagogiske praksis, der har bidraget til et nyt syn på børnene og den pædagogiske praksis. Målene for de lokale børnehusprojekter knyttede alle an til projektets overordnede mål og ide gennem:

- Udvikling af det faglige grundsyn
Centrale nøglebegreber var her en anerkendende, ressourceorienteret tilgang med fokus på inklusion af børn i udsatte positioner / børn med særlige behov i fællesskabet samt inddragelse af barneperspektiver og forældreperspektiver.
- Udvikling af systematiske refleksions- og dokumentationsmetoder
Centrale metoder var her observationer, praksisfortællinger og indarbejdelse af systematiske refleksionsmetoder, som kunne bidrage til at udvikle en ny fælles pædagogisk praksis og et fælles fagligt grundsyn.
- Udvikling af en formuleret fælles pædagogisk praksis
Centrale nøglebegreber var her, at blive bevidst om egen praksis og finde nye handlemuligheder i det pædagogiske arbejde med børnene, samt at udvikle en kvalificeret og rettidig indsats i forhold til børn med særlige behov.

Udvikling af det faglige grundsyn, metoder og pædagogisk praksis var tæt sammenvævet i børnehusprojekterne, idet de blev udviklet i vekselvirkning i processen. Projekterne havde forskellige konkrete udgangspunkter f.eks. i bestemte dele af den pædagogiske hverdag eller en bestemt refleksionsmetode. Men de var alle karakteriserede ved, at man satte sig mål om systematisk metodisk udvikling af praksis, hvor man i fællesskab udforskede den pædagogiske hverdag og i fællesskab udviklede det faglige grundsyn.

Miniprojekterne i de enkelte børnehuse blev løbende dokumenteret og evalueret med SMTTE – modellen som projektstyringsredskab.

Udviklingsforløb i børnehuse

De udviklingsforløb, der blev gennemført i projektets sidste år, byggede oven på den udvikling af den pædagogiske praksis i børnehuse, som miniprojekterne havde bidraget til.

Hvert enkelt børnehus fik konsulentbistand til 3 supervisionsaftener og to observationsdage. Gennem en vekselvirkning mellem observation ud fra et aftalt observationsfokus og supervision som bidrog til fælles refleksion, arbejdede man i fællesskab på at udvikle fagligheden ud fra fokuserede problemstillinger indenfor det store projekt "Det kan hurtigt blive for sent".

Hvert enkelt forløb afsluttedes med en skriftlig tilbagemelding fra de eksterne konsulenter til børnehuset – en tilbagemelding, som samtidig indgik i grundlaget for projektets dokumentation og videndeling.

Forløbet var organiseret som en vekselvirkning mellem observation og supervision, hvor konkret beskrevne pædagogiske situationer dannede grundlag for fælles refleksioner. Dermed blev der skabt grundlag for en skærpet fokusering i næste observationsrunde, fulgt op af en refleksionsrunde og nye forståelser, der kunne bidrage til videreudvikling af praksis.

Konsulenternes metodiske tilgang var baseret på en anerkendelse af personalets viden og erfaringer fra praksis. Konsulenterne repræsenterede i forlængelse af projektets grundidé et nyt sæt øjne på den pædagogiske praksis omkring børnene. Gennem konsulentens fremlæggelse af observationer og personalets refleksioner blev den pædagogiske praksis udforsket, og nye forståelser og organiseringer af praksis blev resultatet.

Konsulenterne arbejdede ud fra et børnesyn, hvor børn betragtes som aktivt handlende i forhold til deres betingelser. Børn er deltagere, der tænker og handler intentionelt i forhold til et fælles hverdagsliv med mange børn og voksne. Børn forholder sig med andre ord til deres livsbetingelser og muligheder og er samtidig aktive medskabere af disse fælles muligheder. Børnenes deltagelse i aktiviteter, fællesskaber og hverdagens mange gøremål danner grundlag for denne læring og udvikling af handleevne. Det er derfor afgørende, om børnene kan være med i hverdagens aktiviteter med andre børn, og hvordan de har mulighed for at deltage.

Udviklingsforløbene blev dokumenteret gennem konsulenternes skriftlige tilbagemelding til de enkelte børnehuse. Tilbage meldingen var en sammenfattende beskrivelse af forløbet med hovedvægt på et eller få centrale fokusområder belyst ved nogle eksempler og de ansattes og konsulentens refleksioner. Tilbage meldingen fungerede som en feed-back til det enkelte børnehus til inspiration for den videre faglige udvikling, og samtidig indgik den i grundlaget for projektets erfaringsopsamling og danner således grundlag for rapportens kapitel 5.

Projektets dokumentation af flyverindsatsen

Dokumentationen af flyverindsatsen havde flere interesser og formål.

- I Børnehuset
 - Orientering og inddragelse af forældre, herunder forældresamtaler og den daglige dialog
 - Indkredsning af problemstillinger omkring indsatsen
 - Handleplan for indsatsen omkring barnet, herunder plan for arbejdsdelingen og samarbejdet i børnehuset m.m.
 - Erfaringsopsamling, udvikling af børnehusets pædagogiske praksis
- I Projektet
 - Grundlag for visitation og afslutning af flyversag
 - Prioritering af ressourcer
 - Erfaringsopsamling, udvikling af flyvernes rolle
 - Dokumentation og evaluering af projektets koncept og idé
- I Svendborg Kommune
 - Grundlag for indstillinger og samarbejde med PPR og familieafdeling
 - Formidling af erfaringer fra projekt til kommune m.h.p. forankring

Dokumentationsarbejdet var præget af dilemmaet mellem behovet for en omfattende fagligt begrundet dokumentation og en hurtig og fleksibel indsats. Det var projektledernes synspunkt, at *Dokumentation og papirer ikke skulle sinke indsatsen*, så der skulle findes en balance. Samtidig var det daglige pædagogiske arbejde i børnehuse i forvejen underlagt krav om dokumentation. Med dette udgangspunkt blev der i projektet udviklet flg. skemaer til dokumentationen af flyverindsatsen.⁵

Indstillingsskema

Indstilling om flyverstøtte blev udarbejdet i et samarbejde mellem daglige leder og personalet og blev skrevet elektronisk ind i skemaet og mailet til projektledelsen. Indstillingen kunne vedrøre et enkelt barn, en børnegruppe eller et ønske om en flyverindsats til støtte for udvikling af den pædagogiske praksis på en stue, over for en børnegruppe m.m.

Indstillingen skulle kortfattet beskrive problemstillingen, begrundet i dokumentation i form af iagttagelser m.m.

Indstillingen skulle kort beskrive, hvad der ønskes hjælp til.

Visitation og registrering af sager

Der blev udarbejdet en visitationsprocedure, der skulle registrere sagens gang. Børnehuse kunne således orientere sig om status på en verserende sag. Registreringen havde til formål at skabe et overblik over forløbet af den enkelte flyversag med henblik på den samlede dokumentation af projektet.

Handleplansskema for den enkelte flyversag

Handleplanen var et hjælpemiddel til planlægning og gennemførelse af den særlige indsats, herunder iagttagelser, støtte samt særlige aktiviteter og tiltag.

Det udfyldte handleplansskema skulle beskrive arbejds- og rollefordeling mellem daglig leder, flyver, pædagoger og forældre omkring den særlige indsats.

⁵ Dokumentationsskemaer med vejledninger kan downloades fra www.svendborg.dk

Handleplanen blev udarbejdet i samarbejde med personalet i børnehuset og af flyveren skrevet ind i et skema, der blev arkiveret efter navn og dato for handleplan. Kopi af handleplanen blev udleveret til forældre og blev mailet til institutionslederne.

Afslutningsskema

Hensigten med afslutningsskemaet var at give en samlet beskrivelse og evaluering af indsatsens karakter (f.eks. observation, ændringer af pædagogisk praksis og planer for det videre forløb.) Der var flere formål med dette afslutningsskema:

Orientering til forældrene

- Sikring af kontinuitet i den videre støtte til barnet
- Videns- og erfaringsdeling m.h.p. udvikling af den pædagogiske praksis i børnehuset. Viden og erfaring skulle blive i huset.
- Opsamling af projekterfaringer – hvad er det, der virker i flyverindsatsen?

I afslutningsskemaet anførtes begrundelsen for ophør af flyverindsatsen samt hvilke planer, der var for den videre pædagogiske støtte til barnet (børnegruppen) i børnehuset.

KAPITEL 3

Flyverindsatsen

Projektet har som tidligere omtalt haft som intention at udvikle denne særlige indsats, der hurtigere og mindre indgribende end det kommunale tilbud om specialpædagogisk støtte kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse. Samtidig har projektet skulle bidrage til at støtte børnehusenes udvikling af en generel forebyggende og inkluderende pædagogisk indsats. Dette er sket gennem to parallelle udviklingsspor i projektet.

Dette kapitel sætter fokus på det ene udviklingsspor, den særlige *flyverindsats*, der som en del af det forebyggende arbejde i de enkelte børnehuse har skullet bidrage til udvikling af det pædagogiske arbejde i forhold til konkrete børn, grupper m.m. *Flyverne* bliver udstationeret i en kortere eller længere periode i børnehuset og samarbejder med barnet, forældrene, personale, ressourcepædagoger og ledere omkring konkrete problemstillinger.

I dette kapitel analyseres forløbene af de 30 flyversager projektet har omfattet i perioden medio 2008 – medio 2009, og i det efterfølgende kapitel 4 diskuteres flyverindsatsens særlige karakter, flyvernes roller og samarbejde med børnehuse.

Først gives et billede af flyverindsatsens varighed, herefter belyses forløbet af flyversagerne ved systematisk at se nærmere på sagsforløbet, dokumenteret ved

- Indstillinger og visitation
- Handleplaner for flyverindsatsen
- Samarbejde om flyverindsatsen
- Afslutning af flyversagerne

Flyversager - varighed

Et væsentligt mål med projektet har været at kunne tilbyde en hurtig forebyggende indsats i det enkelte børnehus, således at børns vanskeligheder og pædagogiske problemstillinger blev afhjulpet, inden de blev for omfattende og støttekrævende f.eks. i form af støtte fra PPR og specialpædagog. Flyverindsatsen kunne også have til formål at afhjælpe akutte problemstillinger, medens man afventede mere permanente specialpædagogiske løsninger baseret på udredninger og undersøgelser.

Et overblik over flyversagernes varighed giver et billede af hvilke sager, der har været i perioden medio 2008 – 2009.

Varighed af flyverindsats

Flyverindsatsens varighed	Flyverindsats antal sager
2 – 3 uger	5
2½ - 3 måneder	8
4 måneder	9
5 – 6 måneder	6
Uafsluttede sager	2
Antal sager ialt	30

Oversigten giver et billede af spredningen i varigheden og afspejler sagernes karakter, men er samtidig et udtryk for at projektet har rådet over 4 flyvere, hvis arbejdsindsats er blevet prioriteret ud fra en samlet vurdering af de indstillede flyversager. Sagerne fordeler sig fra helt kortvarige flyverindsatser på 2 – 3 uger i forbindelse med barns skolestart, kortvarige indsatser på op til 3 måneder og længerevarende og mere komplekse forløb på 4 – 6 måneder.

Indstillinger og visitation

Projektet har som nævnt haft til formål at skabe en smidig, hurtig og særlig tilrettelagt indsats i børnehuse. For at skabe et fagligt grundlag for denne indsats har det enkelte børnehus i en indstilling til projektledelsen skullet formulere og begrunde ønsket om en flyverindsats, som projektledelsen herefter behandlede og prioriterede i samarbejde med de 4 flyvere. Denne visitation havde både en faglig og en ressourcemæssig dimension, idet der blev taget udgangspunkt i de enkelte flyveres igangværende sager og evt. ledig kapacitet.

Indstillingerne har således taget udgangspunkt i projektets overordnede mål og har skullet formulere sig i et standardiseret skema, der blev udviklet i projektets første år. I det enkelte børnehus har den daglige leder haft ansvaret for, at der blev givet en kortfattet, præcis beskrivelse af de pædagogiske vanskeligheder, som de umiddelbart blev oplevet i dagligdagen. Endvidere skulle man formulere, hvad man ønskede hjælp til.

Der blev i projektet lagt op til at anskue børns vanskeligheder som pædagogiske problemstillinger og udfordringer for personalet – og ikke som negative egenskaber hos børnene. Flyverindsatsen skulle således bidrage til at udvikle nye forståelser af børnenes vanskeligheder - og i samarbejde med personalet at tilrettelægge den pædagogiske indsats, således at den understøttede barnets deltagelse i hverdagens fællesskaber.

I det følgende er eksempler på børnehuses egne sproglige formuleringer af indstillingsårsager, her sorteret efter, om formuleringen knytter sig til barnet eller barnets samspil med og relationer omgivelserne

Eksempler på børnehuses sproglige formuleringer af indstillingsårsager

Primært formuleret med udgangspunkt i barnets vanskeligheder	Primært formuleret med fokus på samspil med og relationer til omgivelser
Behov for opmærksomhed	Gruppe af vuggestuebørn, der er voldsomme i deres relationer
Lavt selvværd	Urolig og svært ved at blive i relationer
Urolig og impulsstyret	Konflikter med voksne eller andre børn
Personlige vanskeligheder	Barn, der har svært ved at indgå i relationer og aflæse andre
Følelsesmæssigt svingende	Barn, der har svært ved at lære at gå i børnehave
Dreng, der har et dårligt sprog	Brug for hjælp til at lege med jævnaldrende
Motoriske vanskeligheder	Isolerer sig, svært ved at kontakte andre
Svært ved at holde koncentrationen i længere tid	

I børnehuses indstillinger bliver problemerne ofte formuleret med udgangspunkt i enkelte børns vanskeligheder, som de blev oplevet af børnehuset. Det er her "problemet" kommer til syne, og det er vanskelighederne, der skal udløse visitationen af en flyverstøtte. En lige så stor del af formuleringerne tager udgangspunkt i det relationelle, hvor personalets bekymringer er knyttet til barnets vanskeligheder ved at indgå i dagligdagen og samværets spilleregler.

I indstillingerne er formuleringerne om vanskelighederne suppleret med udsagn om børnenes kompetencer og personalets overvejelser om, hvad der ønskes hjælp til.

Balancen har været at formulere en begrundelse for en særlig indsats og samtidig ikke lægge sig fast på en fortolkning og forståelse af vanskelighedernes karakter og indholdet af den særlige

indsats` karakter. Flyverindsatsen skulle netop repræsentere muligheden for i fællesskab at udforske og udvikle den pædagogiske praksis omkring børnene. Som det fremgår af ovenstående liste, ligger der i de sproglige formuleringer en bestemt forforståelse af problemstillingerne i det pædagogiske arbejde omkring børnene. Udsagnene i indstillingerne er udtryk for, hvordan man umiddelbart ser og formulerer problemerne. I projektets forløb har disse forforståelser udviklet sig gennem det systematiske arbejde med handleplanen for indsatsen, som det senere vil blive belyst.

I det følgende bringes uddrag af indstillinger, der illustrerer børnehusenes forforståelser af problemerne.

Hjælp til at indgå i børnefællesskaber

Nikolas er en meget kærlig og varm dreng, næsten altid med et smil om munden og et glimt i øjet. Nikolas vil meget gerne de andre drenge og søger meget de store drenge. Han går fysisk tæt på de andre børn, når han vil i kontakt med dem. Han formår ikke at læse dem og at aflæse deres sociale koder for, hvordan man kontakter hinanden.

Der ønskes hjælp til at støtte Nikolas i hans sociale udvikling. En hjælp til at være med på sidelinien og guide ham, så han lærer at læse de andre børns hensigter og kan indgå og blive i leg med de andre børn. En voksen, som kan tolke hans hensigter og hjælpe ham med at sætte ord på, så han ikke reagerer så fysisk overfor de andre børn.

Udviklingsmæssige problemer

Kristians sproglige udvikling er ikke alderssvarende, hvilket tydeligt har indflydelse på hans relationer til andre. Det betyder, at det er svært for ham at deltage i samtalen ved måltider, under samling, i leg mv.

Kristian er en dreng, der er svær at aflæse i forhold til behov og intentioner. Han lever lidt i sin egen lille verden, hvor han ikke gør meget opmærksom på sig selv.

Vi har talt med forældrene om, at Kristian har brug for al den anerkendende og positive kontakt han kan få. Han trives ikke rigtigt og er ikke en glad dreng. Han udvikler sig derfor heller ikke, som han skal.

Barn med behov for opmærksomhed

Vi ser Ann som et barn, der har et stort behov for opmærksomhed fra voksne og behov for at udvikle et positivt samspil med andre børn, for ikke at være i risiko for at blive lukket ude af legen og fællesskabet.

I børnehuset ønsker vi hjælp til at hjælpe Ann i gang med en proces, hvor hun bygger positive relationer, støtter hende i at lytte til andre børn, aflæse deres signaler, og handle hensigtsmæssigt derpå. En person, som kan være i børnegruppen, så en af de kendte pædagoger fra stuen kan være sammen med Ann i de situationer, hvor relationen bliver svær og hjælpe hende ved afvisninger, så hun lærer positivt af andre børns reaktioner.

Relationer til andre børn

Jacob har tidligere haft en flyver tilknyttet, som han har haft meget glæde af. Vi tænker, at han nu igen har brug for at have en flyver tilknyttet.

Jacobs sociale adfærd giver sig udtryk i, at han har svært ved at se de andres intentioner/ signaler før, under og efter legen. Han reagerer meget følelsesmæssigt - ved at skrigge op og slå. I lege kan han koncentrere sig, hvis der er en voksen i periferien. Er den voksne væk - mister han koncentrationen inden længe.

Jacob har svært ved at sætte sig ud over egne behov og bliver meget ked af det, hvis hans behov ikke bliver tilgodeset.

Jacob har brug for støtte til at holde koncentrationen samt afkode signaler i lege og i samvær med andre børn. Jacob har brug for støtte i følelsesmæssige situationer.

Har det vanskeligt socialt og følelsesmæssigt

Keld er en klog dreng, og han er meget modtagelig for læring, interesseret i bogstaver, nysgerrig - men socialt og følelsesmæssigt er det svært for ham. Følelsesmæssigt svinger han meget,

og han har meget brug for at styre. Vi er bekymrede, fordi han svinger. Han er ikke særlig opmærksom på andres situation, han føler sig forurettet og har svært ved at se, at andre også kan være kede af det. Keld er kommende skolebarn.

Disse eksempler på uddrag af indstillinger belyser både forskelligheden i flyversagernes indhold og sproglige formulering. Størstedelen af indstillingerne er præget af en anerkendende tilgang, hvor barnets kompetencer, ressourcer og positive samspil med omgivelserne bliver trukket frem, og hvor man er optaget af, hvordan man kan understøtte positive udviklingsprocesser. I enkelte indstillinger fokuseres primært på de vanskeligheder og manglende kompetencer, man ser hos barnet, samt på barnets manglende evne til at begå sig i daginstitutionen og leve op til de forventninger og rammer, der sættes af personalet.

Variationen i indstillingernes sproglige iklædninger afspejler den udfordring, der generelt ligger i pædagogisk arbejde med børn i udsatte positioner eller særlige behov – og i særdeleshed i dette projekt, der forsøger at udvikle et fælles børnesyn baseret på anerkendelse, barneperspektiver og inklusion.

Det evige dilemma er, hvordan man kan beskrive vanskeligheder i det pædagogiske arbejde med børn med særlige behov og børn i udsatte positioner - uden at stemple børnene og dermed bidrage til eksklusion. Hvordan man kan fastholde fokus på positive forventninger og barnets ressourcer og samtidig anerkende de vanskeligheder, som børnene har. At arbejde med dette dilemma og flytte sig professionelt i sit syn på børnene og i erkendelsen af de voksnes andel i børnenes vanskeligheder er en af projektets store udfordringer og landvindinger.

Dette vil vi belyse i det kommende afsnit om handleplanerne for indholdet af den særlige flyverindsats.

Handleplaner for flyverindsatsen

Den skriftlige handleplan er blevet udviklet i projektet som et systematiseret skriftligt hjælpemiddel til planlægning og gennemførelse af den særlige indsats, herunder observationer, støtte og særlige aktiviteter og tiltag. Handleplanen blev udarbejdet af flyveren i samarbejde med personalet i børnehuset 2 - 3 uger efter flyverens start i børnehuset.

Handleplanen skal beskrive hvilke mål, der bliver sat for den særlige indsats, og hvilke pædagogiske tiltag der planlægges for at arbejde hen imod de fastsatte mål (pædagogiske aktiviteter, observationer, samarbejde med forældre og relevante myndigheder m.m.). Endvidere indeholder handleplanen en beskrivelse af den aftalte arbejdsdeling mellem forældre, flyver, personale og daglig leder i den særlige indsats. Handleplanen skal revideres med aftalte mellemrum.

Projektet byggede grundlæggende på den tankegang, at tildelingen af en flyver i 2 – 3 dage om ugen i et børnehus i en periode kunne betragtes som:

- Ekstra hænder, der gjorde det muligt for børnehusets personale at yde en målrettet indsats
- Nye øjne, der kunne se på den pædagogiske praksis omkring barnet med et andet udgangspunkt
- Refleksionspartner for personalet
- Særlig støtte i forhold til barnet

I det følgende bringes uddrag af forskellige handleplaner med særligt fokus på målene, aktiviteterne og arbejdsdelingen mellem personale og flyver i forhold til indsatsen.

Gruppe af vuggestuebørn, der er voldsomme i deres relationer

Børnehuset har ønsket hjælp til at ændre på rammer og pædagogik i forhold til en gruppe vuggestuebørn i et samarbejde mellem flyver og kontaktperson.

Mål med handleplanen:

At børnene bliver børnehaveparate og får udvidet deres sociale kompetencer

At de bliver stimuleret udviklingsmæssigt

At de får redskaber til at respektere hinandens grænser

Planlagte pædagogiske tiltag:

Aldersopdeling af børnene i mindre grupper

At tage ud af huset med en mindre gruppe børn

Strukturering af hele dagen i vuggestuen.

At de voksne er tydelige og fastholder deres krav og inddrager børnene i de daglige aktiviteter

At Forebygge i forhold til de situationer, hvor der ofte opstår konflikter; f.eks. overgange til

nye situationer, garderobe, vaske hænder o.s.v. Dette gøres ved, at de voksne strukturerer sig, oversætter børnenes intentioner og giver dem opmærksomhed og anerkendelse i den positive dialog/adfærd, de udviser.

De voksne er rollemødder og ved at indgå og styre legen, sker den sociale udvikling/læring for børnene.

Flyverhjælp til at blive klogere på Gunnar

Vi søger flyver til stuen, så de faste pædagoger i en periode kan være mere sammen med

Gunnar i en lille gruppe, guide ham i at lytte til andre, aflæse deres signaler, hjælpe ham med

at sætte ord på sine handlinger og følelser, hjælpe ham i de situationer, hvor relationen bliver

svær, så han derved får mulighed for en roligere og mindre konfliktfyldt hverdag i børnehuset.

Vi ønsker samtidig - i dialog med flyver - at få klarhed over, hvad Gunnar fortæller os via sin

adfærd, at iagttage egne handlemønstre og om nødvendigt ændre dette for at give Gunnar

bedre betingelser for en positiv social udvikling.

Planlagte pædagogiske tiltag:

Den "flyvende pædagog" laver i opstart observationer omkring Gunnars hverdag og udvikling i børnehuset.

Den voksne "oversætter" Gunnar intentioner for de andre børn og omvendt for at få brudt de uhensigtsmæssige legemønstre børnene imellem. Børnene deles op i mindre grupper med fokus på legerelationer.

Sociale spilleregler

Vinnie skal guides i at forstå de sociale spilleregler. Det vil vi gøre ved at sætte ord på, hvad der

sker i relationen mellem Vinnie og de andre børn, både når det går godt, og når det bliver svært

for Vinnie at forstå de andre børns hensigter i legen. Vinnie går ofte i stå i legen, hvis hun ikke

forstår, hvad der sker, og skal hjælpes til at fortsætte.

Vinnie skal lære at blive i legen. Hun vil gerne have kontrol og styr på, hvad de andre børn

laver, og mister derved sig selv i legen. Vinnie forlader gerne en god leg til fordel for at have

kontrol. De voksne omkring hende skal guide hende tilbage. Vise og fortælle hende at det ikke

er hendes ansvar og sige, at de voksne har styr på de andre børn. Selvfølgelig på en nænsom,

anerkendende og kærlig måde.

Målet med handleplanen er, at hjælpe Vinnie til ikke at skulle have kontrol over alt og dermed

fratage hende overansvarlighed - samt at Vinnie lærer at forstå de sociale spilleregler og

dermed får skabt gode relationer og venskaber.

Nye handlemuligheder for vuggestuebarn

Mål med handleplanen:

At give Vicky mere "frihed til at bevæge sig rundt på egen hånd" og lære andre

handlemuligheder end at bide, skubbe eller kradse.

At få stimuleret Vickys primære sanser

At inkludere Vicky til børnefællesskabet

At stimulere Vickys sprog

Planlagte pædagogiske tiltag:

En videnspædagog er sammen med Vicky og 2 andre børn mandag formiddag, hvor de enten er ude eller inde og er kreative

En motorikpædagog er sammen med Vicky og et andet barn, hvor børnene får massage eller brugt kroppen på anden måde i "motorikrummet"

Torsdag og fredag er Flyver sammen med Vicky og er med i hendes leg

Alle voksne er opmærksomme på, at Vicky skal bruge sutten mindst muligt

Overgang fra vuggestue til børnehave

Børnehuset ønsker en flyver i overgangsperioden fra vuggestue til børnehave, så de kan få bedre mulighed for at guide og støtte Mona i det nye fællesskab og Mona kan få en god start i børnehaven.

Handleplanen:

Da Mona er en pige, som de voksne oplever meget urolig på stuen, vil vi sætte fokus på, hvordan kan der skabes nogle gode rammer og struktur for Mona, så hun kan støttes i at finde og bevare roen.

Mona opleves som en pige, som i løbet af kort tid kan få skabt konflikter omkring sig, derfor vil vi via iagttagelser prøve at forstå Monas intentioner med hendes handlinger

Planlagte pædagogiske tiltag:

Flyveren vil på stuemødet komme med skriftlige forslag til, hvad personalet kan gøre af pædagogiske tiltag og tilbyde af aktiviteter i ydertiderne. Det er i dette tidsrum på dagen, at personalet oplever, at det er svært for Mona at navigere i børnefællesskabet.

Vi vil sætte fokus på Monas intentioner og via guidning hjælpe til, at hendes hensigter i højere grad bliver forstået.

Som det fremgår af ovenstående udsnit af handleplanerne, er pædagogerne optaget af, hvordan de kan forstå børns intentioner og bidrage til, at børnene udvikler kompetencer til at indgå mindre konfliktfyldt i fællesskaber og samvær.

Samarbejde om flyversagerne

En vigtig del af grundtænkningen i projektet har været, at flyverindsatsen blev tilrettelagt i et samarbejde mellem flyver, personale og forældre. Flyveren repræsenterede på den ene side en forstyrrelse udefra (nye øjne) og på den anden side en ekstra ressource, der kunne anvendes efter aftale med børnehusets medarbejdere og leder. Flyveren var således ikke en specialist, der kom udefra og gav personalet instrukser om, hvordan udfordringerne skulle takles, men en samarbejdspartner, der respekterede personalets erfaringer. Flyveren skulle med udgangspunkt i børnehusets pædagogiske miljø bidrage til udvikling af en særlig pædagogisk indsats omkring de visiterede børn og deres forældre.

Dette samarbejde har udfoldet sig på mange forskellige måder, som det afspejler sig i nedenstående eksempler, der er hentet fra de udarbejdede handleplaner og vurderinger af samarbejdet.

Løbende samarbejde mellem primærpædagog og flyver

Primærpædagog og Flyver arbejder sammen om stadig at hjælpe Johannes til at få større kendskab til, hvad han kan med sin krop. Vi vil nu have mere fokus på at opmuntre ham til at gøre flere og flere ting selv.

Vi vil sætte ord på følelser. Vi vil oversætte hans hensigter og give ham andre handlemuligheder.

Vi vil guide ham i sociale sammenhænge.

Så ofte det er muligt, vil vi benytte motorikrummet, legepladsen, skoven og ture ud af huset, og lave aktiviteter som stimulerer Johannes' primære sanser.

Flyver og/eller kontaktpædagog skriver om Johannes gode oplevelser i en lille kinabog, som mor også kan skrive

Samarbejde under særlige vilkår

Vi aftaler fra dag til dag, hvem der gør hvad i forhold til Allan. Flyveren kan både være en del af normeringen eller være den, som har fokus på Allan i løbet af dagen. Det er vigtigt, at

stuepersonalet er involveret og får erfaringer med Allan ved f.eks. på skift at være sammen med ham i en lille gruppe.

Vi har erfaret, at det oftest er flyveren, som har fokus på Allan mandag og tirsdag. Derfor har vi aftalt, at flyveren skal være en del af normeringen oftere, end hun er nu, så de andre voksne på stuen laver noget sammen med Allan.

Her bliver det pædagogiske arbejde for alle sat i fokus vedr. Allan, og vi får muligheden for at se, hvordan Allan reagerer i de forskellige grupper af børn og voksne.

Vuggestuen har i en længere periode været præget af langtidssygdom og skiftende personale.

Dette har bevirket, at det ofte var flyveren, der var sammen med Allan, og ikke de andre pædagoger, som det var planlagt i samarbejdsaftalen.

Systematisk samarbejde om en vanskelig problemstilling

Aftaler for samarbejde: Specialpædagog arbejder med Teo mandag og tirsdag. Flyver arbejder med Teo onsdag, torsdag og fredag. De 3 dage hvor flyveren arbejder med Teo, skal det ske i et samarbejde/ vekselvirkning med primærpædagog.

Denne sag har fyldt rigtig meget i hele huset. Dette har bevirket, at samarbejdet har haft en stor betydning for, at Teo og de andre børn og voksne kunne have en god og tryk hverdag i børnehaven. Der er brugt meget tid på at tale sammen om, hvilke tiltag vi kunne sætte i gang vedr. Teo, så han kunne udvikle sig positivt. Flyveren konstaterer, at det har været en lærerig proces, da denne sag har været svær, men udviklende. Samarbejdet har ikke kun drejet sig om Teo` udvikling men også om, hvilke frustrationer, der kan opstå, når systemet ikke virker optimalt, og personalet har stået magtesløst. De fik ikke den rette hjælp fra starten mht. manglende ressourcer i forhold til Teo. Drengen er i dag velplaceret på en specialplads i en anden institution.

Samarbejde med forældre om barns overgang fra vuggestue til børnehave

Flyver og personale arbejdede sammen om at støtte Johannes i institutionen. Johannes profiterede hurtigt af at have en voksen ved sin side hele tiden. Fra at være en usikker og frustreret dreng, til at blive en udadvendt og gladere dreng, der på egen foranledning søger kontakt til de andre børn i børnehaven. Forældrene gav udtryk for at det var meget vanskeligt for dem at sætte grænser og at være vedholdende over for Johannes. Det affødte systematiske hjemmebesøg hos forældrene, hvor flyveren gav forældrene vejledning og sparring i forhold til deres samspil og støtte til drengen.

Fleksibelt samarbejde mellem flyver og personale

Flyveren har fra starten været meget konkret i formuleringen af sin rolle i dette forløb.

Samarbejdet har været præget af, at flyveren på en respektfuld måde har inddraget personalet og deres tanker i sine vurderinger og forslag til videre arbejde med Mona. Samarbejdet er blevet opfattet yderst positivt af personalet.

Kontaktpædagogen har i den periode, flyveren har været på stuen kunne lave små grupper og aktiviteter som Ida har profiteret af.

Flyveren har været en ressource på stuen, og det er blevet aftalt, hvem der gør hvad ud fra, hvad der skulle ske i løbet af dagen.

Ekstra ressourcer på stuen har betydet, at pædagogerne har kunnet give sig tid til at få Ida godt igennem følelsesmæssige frustrationer og konflikter.

Ovennævnte eksempler vidner om den store fleksibilitet i tilrettelæggelsen af den særlige indsats. Det kræver et løbende samarbejde med barnet, forældrene, pædagogerne og flyverne – i anerkendelse af og respekt for deres perspektiv og udgangspunkt. Der har været såvel ad hoc-aftaler om arbejdsdeling som mere faste aftaler, hvor flyver og kontaktpædagog aftaler roller i fællesskab. En særlig problemstilling kan være, hvis flyveren blev **for** central i indsatsen omkring barnet. Dette blev man opmærksom på ved revisioner af handleplanerne og i forbindelse med afslutning af flyersagerne. Dette vil blive belyst i det følgende afsnit.

Afslutning af flyversagerne

Indledningsvis i dette kapitel bragtes en oversigt over længden af de 30 analyserede flyversager, fra helt korte forløb (2 - 3 uger) til støtte for enkelte børns overgang mellem daginstitution og skole til længerevarende støttekrævende og mere komplekse forløb, der kunne indebære observationer, forskelligartede pædagogiske tiltag, samarbejde med forældre og andre myndigheder. Vi vil i dette afsnit give eksempler på begrundelser for afslutning af forskellige typer af sager, samt belyse hvilke aftaler, der er indgået i forbindelse med flyverindsatsens ophør om den videre pædagogiske støtte til barnet. De 30 analyserede sager kan ud fra dokumentationen i afslutningsskemaet inddeles i nedenstående grupper

Status ved afslutning	Antal sager
Barnet/gruppen er i positiv udvikling og indgår i børnefællesskaber. Pædagogerne har udviklet nye forståelser og tiltag i samspillet med barnet/gruppen. Børnehusets personale arbejder videre med pædagogiske tiltag ifølge indgåede aftaler.	10 sager
Barnet synes at have profiteret af den pædagogiske støtte fra flyver og personale i forbindelse med ophør i institutionen. Flyverindsatsen afsluttes med anbefalinger til den videre støtte for barnet.	4 sager
Kort flyverindsats i forbindelse med barns overgang til skole.	5 sager
Flyverindsatsen synes at give mening og bidrage til børnenes udvikling og integration i børnefællesskaber. Vanskelighederne vurderes dog så massive, at der er indstillet til PPR/specialpædagogisk indsats.	9 sager
Uafsluttede sager	2 sager
I alt antal sager	30 sager

I det følgende gives eksempler på 4 ovennævnte typer af sager med angivelse af flyverindsatsens varighed.

Barnet er i positiv udvikling

Positiv udvikling af barns handlestrategier (5 måneder)

Vi ser, at Kims uhensigtsmæssige strategier er ændret, og at han ved tydelig voksen-guidning og afgrænsning har skabt positive handlemønstre. Personalet fortsætter med de tiltag, der er aftalt i handleplanen. Den voksne "oversætter" Kims intentioner for de andre børn og omvendt for at få brudt den uhensigtsmæssige legerelation børnene imellem, og derved lærer Kim at sætte ord på sine handlinger/frustrationer.

Dreng i god udvikling med børnehusets videre støtte (3 måneder)

Tony er i en stabil periode og har et godt børnehaveliv sammen med kammeraterne. Tony er blevet en gladere og mere snakkesaglig dreng, der i børnegruppen er blevet mere synlig og inkluderet i fællesskabet. Tony leger meget med en bestemt gruppe drenge, hvor de supplerer hinanden godt. Tony er god til at komme med ideer til legen, og hans stemmeføring er blevet noget højere og tydeligere nu. Tony er blevet bedre til at svare de voksne, når han bliver spurgt om noget, og han kan modtage en kollektiv besked og udføre den med det samme. Tony er blevet mere selvhjulpne og kan tage sit tøj af og på selv, dække bord og hjælpe i køkkenet med at skære frugt. Tony er blevet mere fysisk aktiv og spiller bold med de andre drenge. Alt i alt har Tony udviklet sig positivt inden for en kort periode.

Personalet har arbejdet bevidst med ikke at fastholde Tony i negative handlemønstre i børnegruppen og i samarbejde med forældrene. Personalet fortsætter med at guide Tony, når tingene bliver svære for ham og vil tage opfølgningssamtaler med forældrene.

Positiv udvikling, fortsat støtte til at indgå i børnefællesskaber (5 måneder)

Det har haft stor betydning for Peter at få hjælp til at indgå i børnefællesskabet, og samtidig har personalet fået et andet syn på Peter. Indsatsen har betydet, at Peter har fundet ro i sig

selv til at tilbyde leg og andet samvær. De andre børn har også fået et andet syn på Peter. Hvor de før valgte ham fra eller slet ikke valgte ham overhovedet, vælger de nu også Peter at lege med. I dag er Peter en gladere dreng, som har overskud til at følge de sociale spilleregler.

Peters mor er blevet mere opmærksom på, hvor stor betydning det har for Peter, når hun sætter grænser, og han mærker, hvad han kan bestemme, og hvad den voksne bestemmer.

Personalet er opmærksomme på, at Peter skal guides og hjælpes, når der opstår konflikter, så han ikke hele tiden får skyld for noget, han ikke har gjort. Personalet skal fortsat guide Peter og oversætte hensigter og handlinger fra Peter og de børn, han er sammen med. Personalet skal fortsat støtte moderen i sin positive udvikling, når hun sætter grænser for Peter.

Peter er ligeledes tildelt flyver de første 14 dage af hans skolestart.

Positiv udvikling, fortsat støtte i børnehaven. (2 måneder)

Vinnies sprog og sprogforståelse er tydeligvis blevet bedre, efter hun fik dræn i ørerne samtidig med, at der er arbejdet målrettet med støtte til Vinnies sproglige udvikling. Primærpædagogen har guidet Vinnies mor og på den måde hjulpet hende til at sætte grænser og været vedholdende. For Vinnie har det betydet, at hun har lært at forstå grænser også de andre børns grænser. Det har hjulpet Vinnie ind i fællesskabet, og hun har allerede relationer til et par andre børn.

I børnehaven gives fortsat støtte til Vinnies inklusion i børnegruppen og til samarbejde med moderen om Vinnies udvikling.

God udvikling (1 1/2 måned)

Idet Mona hen over julen har udviklet sig meget, ser vi nu en helt anden pige, der i høj grad blomstrer. Hun leger og inviterer til leg. Hun drager omsorg og kan nu bedre fordybe sig. Det er dog stadig vigtigt at støtte og guide Mona, også med tydelige rammer og struktur. Dette kan fremover varetages af personalet på stuen uden flyverindsats.

Barnet har profiteret af indsatsen – ophører i børnehuset

Støtte til drengs samvær med andre børn - flytter til anden børnehave (2 måneder)

Gunnar viser tegn på, at han profiterer af de tiltag, der er igangsat. Tidligere var hans forventning til de andre børn ofte negativ. Når han henvendte sig til de andre børn, kunne hans ansigtsudtryk vise vrede, og hans verbale sprog kunne være højt og med et aggressivt tonefald. Gunnar er i en positiv udvikling i forhold til de vanskeligheder, han har haft i børnehaven, men har stadig brug for at blive guidet og støttet, så den positive udvikling fortsætter og bliver fast integreret i ham. Flyverindsatsen ophører, da Gunnar starter i anden børnehave efter sommerferien 2009 på grund af forældres flytning.

God udvikling – starter i skole (3 1/2 måned)

Keld har profiteret rigtig meget af at være i mindre grupper, og han har været glad for de aktiviteter, han har deltaget i. Det har været gavnligt for ham, at der har været ekstra ressourcer på stuen i en periode, så han har kunnet blive guidet i de svære situationer, når de opstod. Keld beder om hjælp hos de voksne, når han ikke kan løse sin konflikt selv. Keld har været glad for en tydelig og genkendelig struktur i ugens løb.

Der er kommet mere ro på Keld. Personalet og flyver har, via de forskellige pædagogiske tiltag der er gjort, kunne give redskaber til Keld, som han har profiteret af. Der har været et tæt samarbejde med forældrene, som også oplever en positiv udvikling hos Keld.

Keld skal i skole til august og forældre og flyver har været til en overleveringssamtale på skolen for at viderefordre erfaringerne fra forløbet. Skolen var glad for informationen, og vil i det omfang, det kan lade sig gøre, støtte op om Keld.

Positiv udvikling, barn skifter vuggestue p.g.a. flytning (4 måneder)

Vicky har profiteret godt af flyverindsatsen. Når personalet deler børnene op i mindre grupper og er med i børnenes leg til at oversætte og guide, er det nemmere for Vicky at fungere og

trives i vuggestuen. Vicky skal flytte til en anden by og dermed også skifte vuggestue. Vicky er igen med i børnefællesskabet. Hun har udviklet sig både motorisk og sprogligt.

Det anbefales, at personalet i Vickys kommende vuggestue deltager i Vickys leg og oversætter og guider hende enten ved at være igangsættende eller ved at være direkte deltagende.

Når Vicky får lov til at hjælpe andre børn, være med til at dække bord eller på anden måde hjælpe til, bliver hun glad og stolt. Vicky kan lide at synge sange med fagter til og danse. Det er med til at udvikle sproget. Ligeledes vil det være godt at læse pegebøger og de laminerede bøger, Vicky har fået. Vicky kan lide at blive udfordret motorisk og gerne udendørs.

Det fremgår af ovennævnte eksempler, at når flyverindsatsen ophører i forbindelse med barnets udmelding af børnehuset, forsøger man at videregive erfaringer m.h.p. at lette barnets overgang til ny institution eller skole.

Flyverindsats ved skolestart

De 5 sager på 2 - 3 uger vedrører støtte i forbindelse med et barns overgang fra daginstitution til skole. I 3 sager havde der tidligere været en flyver tilknyttet, og formålet med indsatsen har været at lette børnenes overgang til det nye miljø. I et tilfælde har støtten haft til formål at give støtte til, at barnet magtede sine vanskelige livsbetingelser i hjemmet. Endelig har der været en sag om kortvarig støtte til og observation af et barn med ADHD diagnose i forbindelse med overgang til skole.

Målet med disse korte forløb har været at lette overgangen for barnet. Nedenstående bringes uddrag fra dokumentationen af en af sagerne. Forløbet er belyst således:

Målet med handleplanen

At Peter får en god skolestart

At Peter kommer godt i gang med at forstå de regler, der bliver sat, og følger dem

At Peter er en del af fællesskabet

Hvilke pædagogiske tiltag planlægges?

Det er børnehaveklasseleder Marianne som står for undervisningen og Flyver vil være omkring Peter og hjælpe ham med at høre hvad der bliver sagt og udføre de opgaver der bliver givet.

I frikvarter og ved gruppearbejde vil Flyver oversætte hensigter fra de andre børn, hvis der opstår konflikter, og minde Peter om andre handlemuligheder.

Flyver eller andet personale fra SFO støtter mor, hvis det er svært for Peter at sige farvel.

Hvilke planer er der for den pædagogiske støtte til barnet efter flyverindsatsens afslutning?

Peter skal stadig guides og have hjælp til at få øje på kammeraterne omkring ham. Det vil især være når Peter er i SFO. Personalet vil være opmærksom på, at hjælpe Peter i gang når han kommer.

Hvis Peter "flagrer" og kommer i konflikter, vil personalet hjælpe Peter med at få øje på kammeraterne eller vælge en aktivitet.

Både i skoletiden og når Peter er i SFO skal Peter mindes om at gå på wc. I skoletiden vil det være lige inden frikvarter og/eller lige inden timen starter. Også gerne lige inden Peter skal i SFO.

Skoleleder er informeret om forløbet og indsatsen. Alle 3 handleplaner og begge afslutningsskemaer vil ligge på skolen.

Ved afslutningen af flyversagen var det aftalt, hvordan skolen kan arbejde videre med at støtte barnet i dets videre udvikling på skolen. Den kortvarige flyverindsats har således bidraget til at lette barnets overgang til skolen.

Indstilling til PPR/specialpædagogisk indsats

Dreng med ADHD-diagnose trives bedre – indstilling til PPR

Medicineringen og indførelsen af piktogrammer for Thor har gjort, at han bedre kan fordybe og koncentrere sig. Han er også begyndt at kunne deltage i nye aktiviteter ud af huset, som før var vanskelige for ham. Men han trives fortsat bedst med en meget struktureret og forudsigelig hverdag. Thor er til tider blevet mere fysisk rolig og ikke så udadreagerende.

Flyver har ofte snakket med alle drengene om, at de gerne må sige fra og være medbestemmende i legen. Dog er denne ubalance i legerelationerne blevet et fast mønster. For at bryde disse strategier/mønstre, som de har udviklet sammen med Thor, kræves guidning fra en voksen over en længere periode.

Der afventes stadig indsats fra PPR, da det kræver ekstra ressourcer at udvikle og stimulere Thor udviklingsmæssigt og guide/støtte ham i de følelsesmæssige vanskeligheder, hans ADHD giver ham.

I forbindelse med valg af skole vil forældrene i samråd med skolen tage stilling til, om Thor efter børnehaveklassen profiterer af indlæringen, og om hans trivsel og udvikling generelt er positiv og derudfra tage stilling til, om det fortsat er den rette løsning for Thor

Positiv udvikling - Flyverindsats ophørt p.g.a. prioritering, indstillet til PPR (4 måneder)

Allan har det godt, når han får støtte og bliver guidet i hverdagen. Han bliver mere rolig og har mere overskud til at rumme de andre børn og voksne. Når Allan ikke har en voksen, der kan hjælpe ham, går han ofte tilbage til sit gamle mønster, hvor han slår, stikker af og bliver mere fraværende. Her har Allan har svært ved at overskue og navigere i et fællesskab... Vi er stadig bekymrede for, at Allan er meget impulsstyret. Han kan f.eks. gå over til den anden vuggestues krybber og vække børnene, løbe på gangen og prøve at åbne vinduerne osv. Allans adfærd er ofte afhængig af, hvilke ressourcer der er på stuen den pågældende dag.

Flyverindsatsen er ophørt, da en anden flyversag er prioriteret. Der er indstillet til PPR. Personalet i vuggestuen skal fortsat arbejde ud fra handleplanen.

Ud fra et barneperspektiv var det ønskværdigt, at vi kunne fortsætte flyverindsatsen, indtil Allan skulle i børnehave til december. Ud fra handleplanen er der sket en positiv udvikling for Allan, og det har hen ad vejen været lidt svært at finde ud af, hvorfor Allan gik tilbage til sit gamle mønster, når flyveren ikke var der til at guide ham.

Stadig behov for guidning fra pædagogerne, indstilling til PPR (3 måneder)

Selvom det har været til glæde og gavn for Vinnie med flyverindsats, mener vi ikke, hun profiterer nok af hjælpen. Vi er stadig bekymrede for, hvordan Vinnie lærer bedst, og hvorfor hun har disse vredesudbrud og reaktionsmønstre. Derfor vil vi indstille Vinnie til PPR. Vinnie trives dog bedre nu i relation med en jævnaldrende pige fra stuen.

Pædagogerne på stuen vil fortsætte med at guide og oversætte såvel de skrevne som uskrevne regler i relationerne mellem børnene og vil derudover være mere bevidste om at sætte ord på og anerkende Vinnies følelser.

God udvikling, indstillet til PPR (Endnu ikke afsluttet)

Mik er en dreng som har stor retfærdighedssans. Derfor er det af stor betydning, at de voksne gør som de siger, og ligeledes er vedholdende i krav. Samtidig er det vigtigt, at Mik får lov til at deltage i sit eget tempo. Mik har udviklet sig positivt og er blevet bedre til at sætte ord på det skete og egne behov og følelser. Mik er nu en del af børnefællesskabet. Mik er blevet mere selvhjulpne.

Det betyder meget for Mik med guidning og voksenkontakt, og at de voksne gør, som de siger. Mik har glæde ved at de voksne sætter ord på og anerkender hans følelser. Det kan være i kravsituationer, eller hvis Mik har en anden mening om, hvordan legen er eller skal udvikle sig.

Institutionen og den "flyvende pædagog" er i tvivl om, hvorvidt Mik lærer af sine erfaringer

og kan omsætte det til handling. Derfor indstiller institutionen i samarbejde med forældrene og flyvende pædagog Mik til en psykologisk undersøgelse i PPR. Mik har stadig brug for tæt voksen-guidning i hverdagen, for at kunne fortsætte den positive udvikling.

Nogle fremskridt, indstilling til PPR (5 måneder)

Det er blevet lettere at have Tim i børnegruppen, da der er kommet en forståelse for Tims frustrationer. Tim har udviklet sig, han henvender sig nu til den voksne for at få hjælp. Han har stadig brug for guidning og hjælp fra den voksne. Tim kan nu bedre tolke andre børns følelser, men har svært ved, hvad han kan gøre i.f.t. dem. Tims selvstændighed og selvhjulpethed er blevet meget større.

Personalet er i forløbet gået fra at være fyldt af Tims frustrationer til at kunne se og forstå ham på en anden måde. Personalets tiltag har afhjulpet en lille del af problemet, men har ikke kunnet afhjælpe hele problemet. Derfor er Tim blevet indstillet til PPR.

Afslutningen af flyversagerne sker med forskellige begrundelser, og stort set alle flyversager afsluttes med, at barnet/gruppen er i positiv udvikling på baggrund af, at pædagogerne i børnehusene har udviklet nye forståelser af børnene og har tilrettelagt den pædagogiske indsats omkring børnene, så de i højere grad indgår i børnefællesskaber. I en del sager har dette betydet, at det pædagogiske personale har kunnet arbejde videre med indgåede aftaler i forlængelse af flyverindsatsen. I andre sager har flyverindsatsen ligeledes givet mening og bidraget til børnenes udvikling og afdækning af børnenes forudsætninger. I nogle sager vurderedes vanskelighederne dog som så massive, at der blev indstillet til PPR/specialpædagogisk indsats. Flyverindsatsen har i disse sager således fungeret som en støtte i børnehuset og bidraget til afdækning og afklaring i perioden, indtil en eventuel mere indgribende indsats blev iværksat.

KAPITEL 4

Flyvernes roller i den særlige indsats

Den ene af projektets hovedhjørnестene har været ansættelse af flyvere, der med en særlig indsats og støtte har kunnet bidrage til en tidlig, hurtig og forebyggende indsats.

Projektet har haft som intention at udvikle en særlig indsats, der hurtigere og mindre indgribende end en specialpædagogisk⁶ indsats, kunne bidrage til at afhjælpe børns vanskeligheder i børnehuse samt bidrage til støtte i børnehusenes udvikling af en forebyggende pædagogisk indsats.

I foregående kapitel blev flyvernes særlige indsats belyst på baggrund af en gennemgang af 30 flyversager. I dette kapitel vil vi se nærmere på flyvernes roller i den særlige indsats.

Flyverrollen i udvikling

Det har været centralt for projektet med et løbende fokus på, **hvad** der kunne gøre flyverindsatsen til en særlig og anderledes form for støtte. Flyverindsatsen skulle ikke træde i stedet for en specialpædagogisk indsats, men anvendes i situationer, hvor man ved en hurtig indsats kunne gøre en forskel og forebygge en mere indgribende indsats. Eller kunne støtte et børnehus i den pædagogiske praksis omkring børn med særlige behov eller udsatte børn, indtil det blev afklaret, om der var behov for en mere permanent specialpædagogisk indsats. I projektets start gennemgik flyverne og de særlige ressourcepædagoger i børnehuse et diplomuddannelsesforløb særligt tilrettelagt med fokus på en inkluderende pædagogik og børns deltagelse i fællesskaber. Det gav en fælles referenceramme for den videre udvikling af refleksions- og dokumentationsmetoder i projektet.

Flyvernes rolle i den særlige indsats, var ikke fastlagt – den skulle netop udvikles i projektets forløb. Det har været en udfordring både for børnehuse og for flyverne, at man ikke fra dag ét i projektet har kunnet beskrive og afklare forventninger til indsatsen.

Den grundlæggende idé har været, at indsatsen ved hver enkelt flyversag skulle tilrettelægges i samarbejde mellem flyveren, personalet og forældrene i det enkelte børnehus.

Udvikling af dokumentationsformer, visitationproces og supervision af flyverne har i projektets forløb bidraget til at udvikle en fælles forståelsesramme for flyvernes roller og indsatser. Men det har netop været projektets intention ikke at skabe faste roller og præcise forestillinger.

Indenfor socialpsykologien definerer man oftest roller som de (skriftligt) formulerede forventninger, knyttet til en bestemt position. I projektet forstås flyvernes roller som noget i bevægelse og udvikling gennem erfaringer i samarbejdet om de konkrete flyversager i børnehuse. Flyvernes rolle er knyttet til mål og opgave i projektet. Flyverindsatsen i den enkelte sag var afhængig af den konkrete sammenhæng: Flyveren skulle i den enkelte sag samarbejde med barn, personale og forældre om at skabe nye betingelser for barnets udvikling og inklusion i fællesskaber med respekt og forståelse for børnehusenes praksis og kultur.

Flyverindsatsen bliver således forskellig afhængig af konteksten. For at fastholde kernen og retningen i flyvernes indsats dokumenteres og analyseres løbende mål, opgave og metoder samt særlige fokusområder for flyverindsatsen – der skulle overvejes i et samarbejde med børnehusets personale, barnet og forældrene.

Flyverindsatsens mål, opgave og metoder beskrives i det følgende kommenteret med klip fra citater fra flyvernes slutevaluering af landvindinger og udfordringer i projektet.

6 | Svendborg Kommune benævnes støttepædagoger "specialpædagoger"

Målene for flyverindsatsen

Målene med flyverindsatsen er løbende blevet formuleret og reformuleret i projektet fra projektansøgning og på en række temadage og seminarer med deltagerne: Startseminar, midtvejsseminar og formidlingsseminar. Målene kan overordnet beskrives således:

- En tidlig og hurtig indsats
- Fokus på at støtte børn til at indgå i børnefællesskaber
- Fokus på udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis i institutionen
- Samarbejde gennem anerkendelse og dialog. Anerkendelse af barnets, institutionens og forældrenes perspektiv
- Fokus på børns kompetencer og på at afhjælpe børnenes vanskeligheder

Målet - landvindinger set ud fra et flyverperspektiv

Set ud fra et flyverperspektiv formuleres målet for og landvindinger i projektet bl.a. således.

At daglig leder og pædagoger handler hurtigere, hvis de undrer sig eller er bekymrede for et barn eller en gruppe børn. Når pædagogerne er åbne overfor, at der bliver kigget på dem og den pædagogiske praksis. Der går ikke lang tid fra et børnehus sender en indstilling, til der kommer en flyver på opgaven. Ved en akut opstået krise i et barns liv, kan der komme en flyver med kort varsel. (Flyver)

Når de generelle tilbagemeldinger, jeg som flyver får fra pædagoger og daglige leder, er, at de har fået nye øjne på barnet og redskaber til at kunne håndtere hverdagen. Samt når daglige ledere og pædagoger har oplevelsen af, at de har været en del af processen, og jeg ikke "flyver" væk med min viden, den er i huset. (Flyver).

Når personalet i institutionerne vælger at bruge ressourcer på refleksioner over praksisbeskrivelser. (Flyver)

Når barnet har fået en plads i børnefællesskabet, og når de besværligheder barnet har haft er blevet mindre. Det har været positivt, når pædagogerne fortæller, at de har fået nye øjne på barnet, og at de tør kigge på deres rolle som voksen og deres pædagogiske praksis. Jeg bliver glad, når pædagogerne tager over i forhold til den indsats, vi har sat i gang, samt når pædagogerne kommer med forventninger og bud på, hvad deres rolle/opgave er i forhold til barnet. (Flyver)

Målet - udfordringer set ud fra et flyverperspektiv

Den største udfordring i projektet har for mig været:

- At få defineret flyverrollen.*
- At få udviklet brugbare skemaer.*
- At få skabt et fundament for det gode samarbejde*

Jeg kan mærke, at jeg har fået defineret min rolle og fået erfaringer som flyver. Det betyder, at jeg i højere grad kan bidrage fagligt og konstruktivt til at få ændret barnets betingelser for at kunne indgå og trives i børnefællesskabet (Flyver).

En udfordring kan være at reflektere sammen med personalet i husene, en anden kan være at se de manglende fysiske handlinger og ændringer på de tiltag, der sammen er blevet udført. (Flyver).

Der kan opstå interessekonflikter ved, at der arbejdes så tæt på opgaven. (Flyver)

Flyverens opgave i projektet

Flyverens opgave er i lighed med målet løbende blevet udviklet og præciseret bl.a. ved seminarer og supervision på flyvernes arbejde med enkeltsager. Opgaven kan overordnet formuleres således:

- Faglig ressource, der i samarbejde med personalet i børnehuset kan udforske den

pædagogiske praksis og dermed bidrage til at få øje på en ny forståelse af problemerne og nye handlemuligheder for barn, børnehus og forældre.

- Flyverne repræsenterer på den ene side et nyt perspektiv ("nye øjne") udefra og på den anden side ekstra faglige ressourcer, som anvendes efter aftale med børnehuset.
- Ansvarlig for udarbejdelse af handleplan og afslutningsskema i samarbejde med børnehusets personale og med reference til den daglige leder.

Opgaven - landvindinger set ud fra et flyverperspektiv

Vi er som flyvere bevidste om, at vi ikke er eksperter men en ressource, og det er i samarbejdet/refleksion med personalet i børnehuset, at vi får skabt nye muligheder og udvikling for barnet. (Flyver)

Det giver størst mening og dermed udbytte, hvis vi bruger tid på refleksion. Og at institutionen er klar på at modtage nye øjne og reflektere og er nysgerrige på evt. at ændre pædagogisk praksis (Flyver)

Det har været særlig interessant i de institutioner, hvor personalet har været åbne for at "uddele" arbejdsopgaver, eller hvor der af en eller anden grund har været brug for, at det måske var flyver, der gik "foran" med den ændrede pædagogiske praksis. (Flyver)

Opgaven - udfordringer set ud fra et flyverperspektiv

Det har været en stor udfordring, når flyver og institution kender vanskelighederne hos barnet og godt ved, hvad der skal til for at barnet trives, men ikke kan blive enige om, hvad der kan gøres. Hvis f.eks. flyver tænker ændret pædagogisk praksis og personalet tænker, at det er for ressourcekrævende/umuligt og opfatter ændringen som en ekstra "byrde". (Flyver)

Det har været meget forskelligt, hvordan og hvor meget de forskellige daglige ledere har gået ind i samarbejdet med flyverne for at udvikle projektets mål og retning. KUN der, hvor den daglige leder har deltaget i den daglige pædagogiske praksis, har jeg mærket størst udvikling. (Flyver).

Jeg har stort set alle steder oplevet, at det er en befrielse for daglige ledere og pædagoger, at det har været mit ansvar at udfylde skemaer med handleplaner m.m. Det har ind i mellem været svært at få afholdt de møder, der er nødvendige, for at jeg har kunnet udarbejde skemaerne. (Flyver)

Metoderne i flyvernes arbejde i børnehusene

Metoderne er jf. mål og opgave blevet udviklet i projektets forløb gennem supervision og fælles drøftelser af praksisforløb i børnehusene. Metoderne kan sammenfattes således:

- lagttagelse og observation af den pædagogiske praksis. lagttagelser og observation af børns samspil. Beskrivelse af barnets situation og kompetencer
- Systematiske faglige refleksioner i samarbejde med personalet, med udgangspunkt i barnets, børnegruppens, personalets- og forældrenes perspektiver
- Vekselvirkning mellem at indgå i den pædagogiske hverdag og at yde en særlig støtte, påtage sig en særlig opgave
- Systematisk samarbejde med personalet og daglig leder om gennemførelse af handleplanen

Metoderne - landvindinger, set ud fra et flyverperspektiv

Ved helt basale beskrivelser og observationer giver det et større indblik og et meget nuanceret indblik i barnets ressourcer og vanskeligheder. Denne dokumentation kan bruges af alle faglige instanser og kan tage udgangspunkt i faglige snakke og dialog med forældre. Godt modstykke til tests, som ofte er svære at tolke af andre end dem, der har lavet dem. Dokumentationen kan bruges efter flyverne er fløjet.

...personalet har været meget imødekommende. Men nogle institutioner har godt kunnet forstå det, der er skrevet, men haft sværere ved at ændre syn på barnet. (Flyver)

Det er en landvinding, når personalet i institutionerne vælger at bruge ressourcer på refleksioner over praksisbeskrivelser. (Flyver)

Det er en landvinding, når der i børnehuse er faglige refleksioner og åbenhed for nye øjne. (Flyver)

Projektets udfordringer set fra et flyverperspektiv

Samarbejdet giver mening i det øjeblik, børnehuset opfatter og modtager flyverindsatsen som en hjælp til sig selv og ikke opfatter barnet som "den vanskelige". Det giver Især mening der, hvor der virkelig er et reelt samarbejde. Hvor institutionen er nysgerrige på at reflektere og ændre syn og praksis. (Flyver)

Det er en god procedure, at flyverne deltager i visitationen, da det giver et medansvar til flyverne, at vi i samarbejde kan vurdere, hvornår der afsluttes og opstartes nye sager. Det kan dog være problematisk, da der kan være interessekonflikter for alle involverede partner, idet alle har et tæt kendskab til husene, personalet og børnene. Projektlederen kan også komme i et dilemma, hvor det er vigtigt at diskutere og holde fast i projektets overordnede mål. (Flyver)

Dilemmaer og fortsatte udfordringer

Vi har i dette kapitel belyst flyvernes rolle i den særlige indsats. Det har været projektets intention at udvikle en særlig, fleksibel støtte, der kunne bidrage til en tidlig, hurtig og forebyggende indsats. Det har betydet, at projektet ikke fast har defineret og beskrevet flyvernes rolle i denne indsats, men i stedet har formuleret overordnede principper for mål, opgaver og metoder. Flexibiliteten har betydet, at flyverindsatsen i den enkelte sag har kunnet tilrettelægges ud fra sagens forudsætninger og kontekst. Denne tilgang indebærer et dilemma: På den ene side stivner indsatsformen ikke i fastlagte rutiner og mønstre – på den anden side overlader det et stort ansvar til flyverne, som tidligt i processen har udtrykt behov for en mere fast beskrivelse af rollen. I stedet er betonet en mere dynamisk og kontekstafhængig rolle, der tager udgangspunkt i den enkelte sag og børnehus. Der ligger således et stort ansvar på flyveren og rollen bliver i høj grad personafhængig. Dette har man haft fokus på i supervision af flyverne.

Dilemmaet udtrykkes således af en flyver:

Det har været en stor styrke, at projektet har kunnet dække så mange opgaver ved sin fleksibilitet, men det kan også blive en stor svaghed, da det kræver stor faglighed og etiske overvejelser i hver enkelt opgave, for det kan give et negativt udfald, som ødelægger mere, end det gavner det enkelte barn, familie, børnehus, flyver, faglige instanser. (Flyver)

En anden udfordring knytter sig til samarbejdet mellem flyverne og børnehuse. I projektets andet spor har man arbejdet generelt med udvikling af den pædagogiske praksis i børnehuse. Begge udviklingsspor tager udgangspunkt i et anerkendende børnesyn med fokus på inklusion af børn i børnefællesskaber. Der er således god overensstemmelse mellem de pædagogiske intentioner, men de to spor har forskellig forankring. Hvor flyvernes forankring er i forhold til udvikling af den pædagogiske praksis i den enkelte flyversag, er det andet spor knyttet til børnehusets generelle pædagogiske praksis med resourcepersoner og daglige ledere som nøglepersoner, støttet af eksterne konsulenter.

I projektforløbet har det været en udfordring at få disse to spor til at drage nytte af hinanden fagligt og organisatorisk. Dette vil vi vende tilbage til i rapportens afslutning.

KAPITEL 5

Udvikling af den pædagogiske praksis i børnehuse

Udviklingsforløb i børnehuse

Projektet har som tidligere beskrevet været tostrengt: Den særlige indsats i forhold til børn i udsatte positioner og den generelle udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis i det enkelte børnehus. I projektets første år igangsatte hvert børnehus et miniprojekt, hvor de med konsulentbistand fokuserede på selvvalgte problemstillinger inden for projektets overordnede tema. I projektets afsluttende år har den pædagogiske udvikling i børnehuse været understøttet af udviklingsforløb i de enkelte børnehuse. Hvert børnehus fik tilknyttet en konsulent, der i en vekselvirkning mellem observation og supervision har samarbejdet med børnehuset om at stille skarpt på den pædagogiske praksis⁷. Formålet har været, at børnehuset fik en faglig forstyrrelse og inspiration gennem samarbejdet med konsulenten med henblik på:

- at kvalificere den pædagogiske indsats i forhold til enkelte børn og børnegrupper
- at kvalificere den inkluderende pædagogiske praksis i det enkelte børnehus

Konsulenternes metodiske tilgang har været baseret på den grundforståelse, at de personer, der handler i praksis, også besidder stor viden om de problemstillinger, der er på spil. Observationerne tog derfor udgangspunkt i den viden, personalet har indsamlet gennem lang tids praksis og de udfordringer de stod overfor. Supervisionen skete med inddragelse af personalets forståelse og perspektiver på hverdagens mange situationer og problemer og var tilrettelagt som en fælles udforskning af børnenes hverdag - og pædagogernes praksis i børnehuset. Hvert forløb blev afsluttet med en skriftlig tilbagemelding fra konsulenten. Formålet med tilbagemeldingerne var at give inspiration til børnehusets fortsatte faglige udvikling samt at bidrage til projektets erfaringsopsamling. Dette kapitel er baseret på en analyse af tilbagemeldingerne.

Projektets pædagogiske grundsyn

Konsulenterne arbejdede ud fra et børnesyn, hvor børn betragtes som aktivt handlende i forhold til deres betingelser. Børn forstås som deltagere, der tænker og handler intentionelt i forhold til et fælles hverdagsliv med mange børn og voksne. Børn forholder sig med andre ord til deres livsbetingelser og muligheder og er samtidig aktive medskabere af disse fælles muligheder. Børnenes deltagelse i aktiviteter, fællesskaber og hverdagens mange gøremål danner grundlag for deres læring og udvikling af handleevne. Ud fra dette børnesyn, er det derfor afgørende, om børn kan være med i hverdagens aktiviteter med andre børn, og hvordan de har mulighed for at deltage i og blive inkluderet i fællesskaber. Børn i vanskeligheder deltager på deres måde. Det er bare ikke altid, at man forstår børns uhensigtsmæssige handlemåder som deres forsøg på at være med.

Projektet har gennem diplomuddannelse, seminarer, oplæg og konsulentbistand bidraget til at udvikle et fælles pædagogisk grundsyn på arbejdet med børn med særlige behov eller børn i udsatte positioner. Udviklingsforløbene i de 11 børnehuse afspejler dette fælles pædagogiske grundsyn samt børnehuseenes erfaringer med at udvikle en inkluderende pædagogisk praksis, der understøtter børns deltagelse i fællesskaber.

Børns deltagelse i fællesskaber er en forudsætning for deres sociale integration og læring. Det er ofte børn i udsatte positioner, der har vanskeligt ved at indgå i sociale fællesskaber. Det pædagogiske personale har en vigtig opgave i at understøtte børns forsøg på deltagelse i fællesskaber og herunder en særlig udfordring i forbindelse med som professionelle voksne at indgå i og understøtte børns legefællesskaber.

Børn i udsatte positioner kan på grund af vanskeligheder ved at indgå i fællesskaber og aktiviteter komme til at fremstå f.eks. som "besværlige" eller "stædige". Personalet har arbejdet

⁷ Metoden er udviklet i et udviklingsprojekt i Assens Kommune, med deltagelse af bl.a. konsulenterne Ida Schwartz, Kirsten Skøtt og projektleder Søren Kai Christensen. Se projektrapport "*Kvalitetsudvikling i daginstitutioner – På vej videre*" Assens Kommune 2007.

systematisk med at ændre dette fokus ved at undersøge børns bevæggrunde og intentioner og ved at udfordre hinandens billeder af børnene. Børn **er** ikke på en bestemt måde – børn skabes og genskabes i et samspil med andre børn og voksne. Samtidig har der været sat fokus på organiseringen af pædagogisk praksis. Hvordan kan pædagoger forandre og udvikle børns betingelser for deltagelse?

Forløbene vidner om en professionel optagethed af at forstå børns intentioner og at tilrettelægge en hverdag, der giver mening for børn og i særdeleshed for børn med særlige behov eller i særlig udsatte positioner. Personalet har haft mod til at lade sig udfordre, ved at en udenforstående konsulent fik lov til at kigge dem over skuldrene. Gennem observationer og fælles refleksioner er der blevet stillet skarpt på tilrettelæggelsen af den pædagogiske hverdag og pædagogernes for forståelse, som den har været indlejret i den hidtidige pædagogiske praksis. Det har været en til tider radikal forstyrrelse, som har bidraget til nye forståelser og praksis.

Udviklingstemaer i børnehuse

Børnehuse udpegede i samarbejde med konsulenterne de fokusområder, hvor de gerne ville udfordres. Hvert børnehus har således haft deres eget unikke forløb – og tilsammen repræsenterer disse udviklingsforløb en udvikling af praksis og professionel kompetenceudvikling i børnehuse, der afspejler projektets fælles overordnede sigte.

De 11 udviklingsforløb i børnehuse er beskrevet i et righoldigt materiale i konsulenternes tilbagemeldinger på udviklingsforløbene udarbejdet i samarbejde med personalet i børnehuse. Tilbagemeldingerne er beskrivelser af de enkelte udviklingsforløb, centrale fokuspunkter for udvikling og særlige læringspointer for personalet. Tilbagemeldingerne har bidraget til børnehuses fortsatte pædagogiske udvikling og danner grundlag for fremstillingen i dette kapitel.

På tværs af børnehuses udviklingsforløb tegner der sig en række centrale udviklingstemaer:

- Inklusion i børnefællesskaber
- Børns legefællesskaber
- Konflikter
- Organisering af hverdagen
- "Kært barn har mange navne"

Der er en indbyrdes sammenhæng mellem disse temaer, og de enkelte børnehuse har da også i deres udviklingsforløb været inde på flere af temaerne. I denne fremstilling adskilles de analytisk for at skærpe opmærksomheden på det enkelte tema. Hvert tema vil blive belyst med eksempler fra flere børnehuse, hvor der inddrages observationer og refleksioner fra supervisionen vedrørende udvalgte praksiseksempler. Hvert afsnit om et tema afsluttes med generelle overvejelser om pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver i forbindelse med temaet. Disse overvejelser knytter sig således ikke nødvendigvis til de bragte eksempler i temaet – men repræsenterer generelle lærings- og udviklingspointer i projektet.

Inklusion i børnefællesskaber

Børn, der er udenfor

I en del af børnehuse var man bekymret for de børn, der ikke er med i aktiviteterne og børnenes leg. Det kunne handle om børn, som kom til at holde sig selv uden for børnefællesskabet, ved at deres foretrukne relationer er de voksne i børnehaven. Hvordan undgår personalet at afvise, og hvordan kan hverdagen tilrettelægges, så børnene opdager alt det liv, der er i at kunne lege med jævnaldrende?

Det kunne også handle om børn, som fylder meget, som var voldsomme over for de andre børn, og de andre børn begyndte at se dem som "farlige" at lege med – hvordan kunne man forhindre en udvikling, så barnet blev "syndebuk" i gruppen? Hvordan kunne man tilrettelægge en hverdag, som kunne bryde det mønster?

Observationerne fra situationer i vuggestuen viser, at når rammerne for samværet er klare f.eks. ved samlingen, hvor børnene er engagerede i sang og snak, så får børnene også små forbindelser til hinanden. I den mere frie leg, hvor de voksne ikke organiserer eller deltager direkte, kommer det barn, som vi havde fokus på i supervisionen, ofte på "overarbejde". Han har mange ideer og vil gerne engagere andre i legen, fra de træder ind i vuggestuen, og det bliver let med en voldsomhed, som de andre børn ikke forstår eller er parate til.

Han tager små pauser, hvor han leger fordybet for sig selv. I de situationer ser det ud til, at han oplever det som en trussel mod sit eget rum, hvis nogen kommer for tæt på eller tager hans legetøj. Så går han "til angreb" på den, som forstyrrer, og ofte har de ansatte, som skal hjælpe børnene videre herfra, ikke set, hvad der gik forud. (Observation fra børnehus.)

I situationer som med vuggestuebarnet bliver de voksne ofte fanget af afmagt og frustration over den måde, barnet fylder og kommer i konfliktsituationer på. De havde et ønske om at kunne støtte barnet, så han bedre kunne regulere sin tilgang til de andre børn, så de ikke blev bange for ham. Når personalet i refleksionerne tog barnets perspektiv på situationerne, forestillede de sig, at han ikke forstod, hvorfor de voksne greb ind, når der lige er én, han kunne lege med her. Så forsvarede han sig mod den voksnes indgriben ved at løbe væk eller lade som ingenting.

Det fælles tredje

I et børnehus tog man udgangspunkt i en bekymring for børn, der leger meget for sig selv og også selv vælger legerelationer til andre fra. Man stillede sig selv spørgsmålet: Hvordan organiserer vi vores hverdag i børnehaven, således at alle børn er med i aktiviteter og i fællesskaber med andre børn? Opsamlingen på den efterfølgende observation konkluderede følgende:

1. Forskellige aktiviteter giver forskellige deltagelsesmuligheder:

Børnehaven kan overveje hvilke aktiviteter, de tilbyder hvornår: Har de en tendens til at tilbyde voksenstyrede aktiviteter, frem for at støtte børn i at skabe legefællesskaber gennem udvikling af et "fælles tredje"?

2. Hvilke aktiviteter giver stof til børns opbygning af fælles tredje?

Hvordan kan vi pædagogisk blive bedre til at skabe legefællesskaber gennem udvikling af fælles tredje?

3. Voksnes engagement i lege, opbygning af fælles legeuniverser, der kan levere brændstof til fælles tredje.

Hvor gode er vi til at engagere os i børns lege?

4. "Historier" hvor forskellige børn kan få en plads, opgaver og roller

Under den efterfølgende refleksion fokuserede man på det fælles tredje som understøttelse af børnenes fællesskaber. Var personalet tilstrækkeligt opmærksomme på at hjælpe børn med at skabe deres eget fælles tredje i lege gennem opbygning af "historier" eller "legeuniverser", der kunne skabe fællesskaber mellem mange børn? Der var enighed om, at opbygning af fælles tredje er en vigtig del af det pædagogiske arbejde, og at det har en stor betydning i opbygningen af relationer mellem børnene. Personalet ville gerne tillægge det mere værdi, men mente også, at voksenstyrede aktiviteter har en stor effekt, når man i denne proces også husker at følge børnenes oplevelser og spor:

Et større fokus på opbygning af fælles tredje ville kunne hjælpe børn til at skabe flere relationer på kryds og tværs i børnegruppen, hvilket også ville afhjælpe den sårbarhed, der nemt opstår, når bedstevennen er syg eller bortrejst. Når børn afgrænser deres legefællesskaber til mindre grupper, er det ofte fordi, de ikke kan overskue at beskytte legen i større grupper. Hertil behøver de, at voksne deltager og hjælper med at regulere konflikter og udvikle legetemaer:

Børn i periferien af fællesskaber

I et børnehus stillede man sig selv spørgsmålet, hvordan understøttes de børn, som ofte er i periferien af fællesskaber? Konsulenten observerede Conny, som er et barn, der ofte er udenfor:

Conny vil have Mettes bil – Mette giver lyd fra sig, og pædagogen siger, at den har Mette lige nu, tager Conny i hånden, og de går sammen ud for at finde en bil til Conny.

Konsulenten overvejede, hvordan man kunne forstå Connys handling: "Jeg tænker, at når Conny er en pige, som er i periferien, er her en anledning til at udvide legerepertoiret til at lege sammen. Vi kan tolke hendes forsøg på at tage Mettes bil, som et forsøg på at ville lege – hun er ikke så god til at fortælle det endnu – så hun skal have hjælp ved, at vi viser hvordan. Vi kunne måske inddrage Mette og hjælpe dem med at få et fælles legeunivers"

Inklusion i børnefællesskaber - Pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver

Ovenstående eksempler vidner om et skærpet fokus i børnehusene på betydningen af at understøtte børnenes inklusion i børnefællesskaber. I forlængelse heraf bringes som opsamling på udviklingsforløbene i alle børnehuse nedenstående generelle pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver i forhold til temaet inklusion i fællesskaber:⁸

Hverdagen var på mange måder organiseret, så der er overskuelighed for børnene. Der foregik meget i samværskulturen blandt børnene især i udelivet - som kunne overraske pædagogerne – f.eks. de "regler", som har udviklet sig om brug af legetøjet. Det pegede på, at personalet med fordel kunne anvende en mere undersøgende tilgang til børnene og høre, hvordan de oplever de konkrete situationer. Man kan let komme let til at definere, hvad børnenes oplevelse er i en given situation.

Der var en særlig opmærksomhed på de børn, som ikke var en del af fællesskabet i børnehaven. Observationerne pegede på, at det ofte var børn, som pædagogerne også var generelt bekymrede for. Der blev ofte arbejdet meget fokuseret med en hverdag, der var organiseret på en gennemtænkt måde, og som gav god mening for langt de fleste børn i institutionen. Det betød, at børnene navigerede i velordnede og genkendelige situationer gennem dagen og havde positive forventninger til dagens aktiviteter og gøremål. Der var stor opmærksomhed på, hvad der optog børnene, og personalet greb situationer, hvor børnene var motiverede og klar til at være med.

Men nogle børn kan ikke. Eller får ikke mulighed for at deltage i fællesskaber. De har brug for noget særligt, og personalet kommer let til at tale om dem med fokus på deres vanskeligheder. Det er et vigtigt udviklingsperspektiv fortsat at have som mål at udvikle forståelse og en hverdagspraksis for de børn, som ikke selv kan "tage fra" i børnefællesskaberne, eller som bliver udelukket af andre.

I udviklingsforløbene var fokus på børn, der som personalet formulerer det "kommer til at holde sig selv uden for fællesskaber". Denne talemåde kan måske føre på et vildspor, hvis personalet kommer til at overlade ansvaret til børnene. Hvis et barn f.eks. ikke er sammen med de andre børn, men foretrækker de voksne, kan man tolke det som, at han fortæller os, at han ikke magter at lege med de andre børn. Det kan være hans udgangspunkt, og personalet må på den baggrund inddrage ham i lege ud fra det, han er optaget af og i øvrigt bidrage med inspiration og ideer til legen/aktiviteten.

Pædagogernes arbejde med at støtte børns inklusion i børnefællesskaber har været centralt i mange af forløbene i børnehusene. En særlig opmærksomhed har været rettet mod børns legefællesskaber, som belyses i nedenstående afsnit.

Børns legefællesskaber

Børns leg

I et børnehus havde man fokus på børns leg i vuggestuen, og konsulenten opsummerede sine observationer således: "Der var mange konflikter mellem store og små børn, og børnegrupperne forstyrrede gensidigt hinanden. De store børn måtte faktisk bruge en del energi på at beskytte deres lege. Måske tænkte personalet, at når de små går ind over de stores leg, så er det "uskyldigt", hvad det for så vidt også er, for de vil bare gerne være med. Men det kan være meget generende for de store, at de ikke kunne få deres lege til at fungere. Pædagogerne greb ind ved

8 Dette tema er uddybet i artiklen: Støtte til børns fællesskaber. Schwartz, I.VERA nr. 50. 2010.

at skille børnene ad, hvilket ikke er forkert, men det er et dilemma. På den måde lærer børnene nemlig ikke at være sammen og at udvikle samspil i fælles lege."

De store kan drille de små af mange grunde, fx fordi de keder sig, og så er det en måde at få et samspil i gang på, eller hvis de ikke kan komme videre med fx et puslespil. De har måske ikke overblik til at bede den voksne om hjælp, og i stedet driller de sidemanden. Det kan være konstruktivt at tænke, at forstyrrelserne er gensidige, således at ingen bliver syndebukke i det, og vi i stedet kan koncentrere os om at støtte parterne i et mere konstruktivt samspil.

At være sammen om at gøre det samme: Inspireret af udviklingspsykologien tænker vi ofte, at små børn leger parallelle i stedet for rollelege, som om små børn leger inde i deres egen osteklokke. Observationerne viser, hvordan børnene ofte leger ved at gøre det samme, men netop at de gør det *sammen*. Det er ofte børn i samme alder, der inviterer hinanden til at "gøre det samme". Et eksempel:

Leo har tømt sin madkasse, han åbner den og råber ned i den. Straks gør Louis det samme. Bagefter tager begge børn madkassen på hovedet. Pædagogen griber ind. Lidt efter ryster både Leo og Louis på hovedet. Det gør de længe. Sille begynder også. Louis kommer til at hoste ned i sit vand og Leo siger en halslyd ned i sit.

Sjov leg består ofte i at gøre det samme med små variationer, hvilket kan ses som en forløber for, at legen senere udvikles som en fælles historie. Observationerne pegede på, at børnene ikke er egoistiske og selvtilstrækkelige, men optagede af at få legen og historien til at fungere, og de mangler overblik over, hvordan andre børn kan deltage og bidrage konstruktivt til legen. De har brug for, at voksne går ind i legen og hjælper med at koordinere og regulere andre børns deltagelse og bidrag således, at der kan udvikles en "historie" som baggrund for en fælles leg.

Pædagogers deltagelse i børns legeunivers

I et andet børnehushus var man optaget af at indgå i "legeunivers" med børnene. Refleksionerne over dette tema blev af konsulentent sammenfattet således: "En af de situationer, som nævnes som svære, når vi indgår i børnenes leg, er når børn vil "være i front" - når de sætter sig i centrum og vil det hele. Når de ikke vil give plads til de andre børn. Det kan opleves som forstyrrende for os, når vi gerne vil opbygge noget fælles, og vi kan opleve, at børnene mangler grundlæggende sociale færdigheder. Det gør de måske også, men den måde, de får de færdigheder på, er ved at deltage i det fælles. Vi har reflekteret over, hvordan vi kan blive bedre til at gå på opdagelse i barnets optagethed og udgangspunkt, frem for at have fokus på det, barnet mangler at kunne. Hvis vi tager barnets perspektiv på at "være i front", kan det ses som udtryk for, at barnet gerne vil være med i det hele! Et engageret barn. Et barn som ikke ønsker at miste sin gode leg. Det kan også være, at barnet ikke kan overskue de lege, andre definerer – så han prøver at holde fast ved selv at bestemme.

Ud fra dette udviklingsperspektiv ser det ud til, at børnene øver sig i at være med og er i gang med at lære nyt. Personalet skal hjælpe hinanden med, at forventningerne til børnenes udviklingstrin ikke bliver for store. Vi kan hjælpe børn, som ikke kan overskue legen ved at fokusere på rollen i legen: "Hov – jeg har brug for styrmanden ellers kæntrer båden"... Observationerne peger på, at det er konstruktivt at fokusere på rollerne i legen frem for at rette på børnene - også når vi skal hjælpe børnene til at lege sammen: "Hvor mange trolde skal der være – hvem vil være troldefar" – frem for: "Hvem må være med?"

En anden observation handler om at underbygge børnenes leg med hinanden uden at gå aktivt med:

"To pædagoger hjælper nogle børn med rekvisitter til en hulebygning med tæpper. Kommer med forslag til at bruge mælkekasser til borde og stole og trækker sig herefter. En pige sætter en dreng til at passe på hulen, imens hun og de andre piger henter flere kasser. Børnene er i gang med at opbygge en fælles leg for sig selv og får den fornødne støtte til at skabe et rum uden direkte voksenindblanding. Det giver kraft til det, børnene er optagede af, og understøtter børnenes egen organisering.

Det småregner og er koldt på legepladsen. En pædagog leger sanglegen "Bjørnen sover" med en lille gruppe børn – en dreng tør endnu ikke prøve at være bjørn, men vil gerne være med i legen. Der kommer flere børn til, som også gerne vil være med, og pædagogen ridser reglerne op for alle – f.eks. ikke at løbe uden for græsset – børnene spørger hvorfor. Pædagogen forklarer, at så bliver det for svært, og fangelegen tager for lang tid – hun hjælper med at skabe mening for de implicerede. Nogle børn aftaler på forhånd, at de vil fange hinanden. Pædagogen siger, at det er imod legens regler – man fanger dem der er nærmest."

Konsulenten konkluderede sin kommentar til observationerne således: "De fælles regler i sådanne lege er vigtige – ellers går det sjove ud af legen og den bliver ligegyldig. Det er værdifuldt for børn at få gentaget og blive kendt med og tryk ved traditionelle børnelege. Den personlige overvindelse til at deltage f.eks. som bjørn, sker gradvist ved at deltage."

Børns legefællesskaber - Pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver

Ovenstående eksempler på børns legefællesskaber udfordrer den traditionelle opfattelse af børns leg som deres eget frirum – i kontrast til de af personalet tilrettelagte aktiviteter, hvor personalet skaber rammer ud fra pædagogiske overvejelser. Deltagelse i legefællesskaber er et vigtigt element i børnenes udvikling og læring, og børn med særlige behov og børn i udsatte positioner kan have behov for pædagogernes støtte til deltagelsen. Et pædagogisk dilemma er, hvordan man understøtter deltagelsen uden at overtage legen.

I forlængelse af eksemplerne bringes, som opsamling på udviklingsforløbene om børns legefællesskaber i børnehuse, nedenstående generelle pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver i forhold til temaet børns legefællesskaber:⁹

De børn, der har svært ved at få fælles lege til at fungere, bliver nemt udpeget som "forkerte". I stedet for at gøre børnene forkerte, kan man overveje, hvordan der kan skabes gode betingelser for, at alle børn kan lære at deltage i fælles lege, og det bringer fokus hen på børnehusets pædagogiske praksis.

Børns opbygning af fællesskaber omkring fælles lege handler om, at de udvikler "legetemaer" og "historier". Leg handler om "noget" – om et fælles tredje. Voksne kan indgå i udviklingen af legetemaer på mange forskellige måder fx ved at skabe redskaber, kulisser, fortællinger og andre former for brændstof til legen. Det sværeste for voksne er at indgå i lege med børn, hvor det ikke er de voksne, der har styringen, men hvor de voksne indgår i en proces på lige fod med børnene om at udvikle legen. Netop ved at deltage kan voksne skabe plads til de børn i legen, der ellers befinder sig i periferien eller lukkes ude.

Mange af børnehuse er godt i gang med at forstå værdien af, at pædagogen er aktivt med i børns legeunivers ved selv at lege med og organisere på en bestemt måde. Det er stadig et udviklingsområde i hele den inkluderende tænkning, hvordan aktiviteter eller leg kan være en slags indgangspas for nogle børn til fællesskabet. Vi kommer let til at støde på den forhindring, at man tænker, det skal være ens for børnene – de skal være med på samme måde. Det er et fælles pædagogisk ansvar at udvikle deltagelsesmuligheder for alle børn.

Konflikter

Konfliktløsning

Store og små konflikter er en del af hverdagen, og personalet har en udfordring i at arbejde med børns konflikter i alle børnehuse. Her bringes forskellige eksempler på, hvordan man har arbejdet med konfliktløsning i nogle af børnehuse.

I et børnehus havde man sat fokus på konfliktløsning. Observationerne pegede på, at personalet er usikre på, hvordan de skulle gå ind i konflikter omkring en dreng, Robert.

Under supervisionen var refleksionerne fokuseret på personalets handlemuligheder: "I konfliktløsning med Robert er det ofte svært at nå ind til ham. En refleksion går på, at selve

⁹ Dette tema er uddybet i artiklen: *Pædagogisk arbejde med børns legefællesskaber*. Skøtt, K. www.ucl.dk

sproget er en hæmsko for ham – der er mange nuancer i sproget, han ikke har: Det betyder, man skal være meget konkret, og der nævnes et eksempel, hvor han har taget legetøj fra de andre børn, og hvor hans mor har sagt, at så tager hun hans spil en tid: "Når du tager fra andre, må jeg tage fra dig". Det forstod han.

Det blev fremhævet under refleksionen, "at forståelse og forsoning også kan udtrykkes sprogløst – ved at vise det med kroppen og mimikken – og det kalder på vores autenticitet, da vi skal have overensstemmelse mellem det, vi selv mener/føler; og det vi ønsker at formidle. Den voksne, som er tæt på barnet, har lettere adgang til at tage barnets perspektiv og oversætte barnets intention. Det er vigtigt, at bruge dette i personalekollegiet til at se situationer fra flere vinkler."

Konstruktiv tilgang til konflikter

Et andet børnehus var optaget af, hvordan man kunne håndtere konflikter ved bevidst at betone den konstruktive del.

Konsulenten opsummerer sine observationer således: "Når vi taler om at være tydelige voksne, tænker vi ofte, at voksne skal sætte grænser og sige fra over for børn, så børn ved, hvad de ikke må. I et eksempel observerer jeg en gruppe børn slå i bordet og "larme" sammen, hvilket de har meget sjov ud af. De voksne ordner frugtskåle og ser gennem fingre med larmen. Da frugten kommer på bordet, er der ro, og da et barn vil "lege-larme" igen, henviser den voksne til, at man spiser nu, og at der derfor skal være ro. Det kan altså være meget konstruktivt, at tillade en bestemt "larm" i en situation, mens den samme larm dæmpes lidt efter i en anden situation. Tydelighed handler ikke om at håndhæve de samme regler altid, men om at lære børn, at der gælder forskellige regler i forskellige situationer.

Konsulenten observerede eksempler, hvor voksne så igennem børns uheldige handlinger og fokuserede på deres konstruktive forsøg på at rette op på situationen: "Børn ved som regel godt, hvad de ikke må, og prøver ofte at reparere på deres uhensigtsmæssige handlinger. Vi har en mulighed for at vise veje ud af konflikter ved at fokusere på børnenes konstruktive bidrag i stedet for at fremhæve de negative handlinger. Det er også en mulighed at vise børnene alternative handlemuligheder i stedet for at forklare, hvad de ikke skal gøre."

Refleksionerne bidrog til at synliggøre eksempler på personalets vellykkede konflikthåndtering og dermed til en bevidsthed om, hvad der kan være hjælpsomt for børnene, når de kommer i konflikter.

En god omgangstone mellem børnene

I et børnehus var man optaget af problemstillingen: Hvordan hjælper vi børnene til en god omgangstone?

Konsulenten observerede hverdagen med dette fokus: "Jeg følger et barn, som ofte kommer i konflikt med børn og voksne. Han tager sin flyverdragt på, og jeg spørger, hvad han så skal lege på legepladsen. Han svarer: "Jeg skal ikke ud og lege – jeg skal ud og lave banditstreger!" Jeg spørger, hvad det er, og får at vide, at det er "at drille de voksne."

Han går straks i gang med "banditstregerne". Han tager nogle store grene og løber ind og ud med dem, mens han kigger sig omkring for at se, hvor længe det mon går: Han stiller sig truende an over for de andre børn, og jeg opdager, at der er en gruppe børn klar i forsvarsposition med kæppe og grene - luften er tyk af forventninger om, at her kan vi ikke vide os sikrer. Den voksne, som kommer først på legepladsen tager hurtigt fat – hun tager grenene og flytter drengen fysisk til et sted, hvor han kan grave uden at true andre, og det ser ud til at være en "OK-brandslukning". Han leger lidt i sandkassen, men følger de andre børn og voksne opmærksomt og kommenterer deres leg og aktiviteter.

Pludselig rejser han sig og kaster sand på en mindre dreng, som spiller bold med den voksne. Anden gang rammer han, så drengen får sand i munden. Den voksne siger, det ikke er i orden at kaste med sand. Lidt senere organiserer hun en fodboldkamp mellem drengene - det er tydeligt, at her er virkelig motivation. Alle vil gerne være med og har ideer til mål osv.

"I præsentationen af sine observationer til supervisionen, reflekterede konsulenten over, hvordan man kunne forstå drengens reaktioner i dette forløb: "Når jeg ser dette forløb som helhed, tænker jeg, at drengen har en klar opfattelse af sig selv som "værende på kanten" – han leger ikke men laver "banditstreger". Det ser ud som om, han ikke bare kan melde sig ind i leg eller samvær med andre. Han stiller op som "bandit" og til kamp og bliver ofte irettesat, fordi hans måde ikke passer ind. Han følger med i de andres fælles liv, og kan måske opleve ensomhed. Han ser ud til at være uden for fællesskaber i meget af tiden i børnehaven."

Børn og voksne udvikler mønstre sammen, hvor man gensidigt forventer noget bestemt af hinanden. Måske kan vi forstå hans handlemåde som en måde at deltage på og få kontakt – især med de voksne? Konsulenten konstaterede, at hun ikke generelt kunne spore en dårlig omgangstone hos børnene i børnehuset – måske har personalet haft et særligt fokus på omgangstone, f.eks. når drengen lavede "banditstreger".

Konflikthåndtering der ikke ekskluderer

I et børnehus aftalte man, at konsulenten skulle have fokus på pædagogernes måde at håndtere konflikter på. Konsulenten præsenterer sine observationer:

"I vuggestuen var børnene blevet lovet, at de skulle ud og trampe i vandpytter, og der var ikke en eneste pyt. Alle siger "pytter" på vej ud... De går straks i gang med at lege. Pædagogen tilføjer legen det forventede vand ved at hente en spand vand. Det bliver en lang leg med vand og sand. Børnene bliver hele tiden optaget af det, de andre har, og de ansatte hjælper med at dele og fordele ting og lege. F.eks. er to børn optagede af at pjaske i vand, og den ene tager den andens spand, mens han er optaget af vandet. Han skriger: Miiin... Den voksne siger stille: "Det er Lars' spand. Kom - her er en til dig – så har I begge en spand".

De voksne placerer sig hele tiden fysisk i centrum af børnenes lege. Et barn kommer med "is, som skal smages", så kommer flere med is – de inspirerer hinanden. De ansatte giver gensvar – smager på isen og arrangerer fysisk, så børnene kan komme til, når der er mange som på samme tid gør det samme. De voksne understøtter børnenes lege og initiativer, der hvor børnene har deres energi og opmærksomhed"

Efter præsentationen af ovennævnte observationer reflekterer konsulenten over pædagogernes involvering i legen og håndtering af konflikten: "Børnenes egen drivkraft – som jo er enorm – er drivkraften i formiddagens deltagelse i samvær og individuel optagethed på legepladsen. De voksnes umiddelbare respons til børnene understøtter deres initiativer. Der er en fin balance mellem at støtte børnene i den fælles opmærksomhed – leg med vand og mulighed for, at børnene hver især kan eksperimentere med sand, vand og skovle. Vuggestuebørnene har kontakt med hinanden, når de f.eks. leger de samme lege, og de får hjælp fra de voksne til, at alle kan deltage."

I et andet eksempel observerer konsulenten, hvordan en pædagog håndterer en konflikt på stuen: "Pædagogen undersøger, hvad der er sket. Hun lader børnene fortælle - men drengens intention blev ikke tydelig, så det bliver let en "Det må du ikke" og så er pædagogen dommer i konflikten. Det kan i længden blive en ekskluderende konflikthåndtering, fordi den understøtter et billede af en dreng, som bare gør noget forkert – kaster med sten osv. "

Det ekskluderende er, når børns handlinger igen og igen i børne- og voksengruppen tolkes som "forkerte" i sammenhængen, og som kan ende med, at børnene også tolkes som forkerte, og dermed bidrager man til eksklusion. Bag hele tænkningen om anerkendelse og inklusion ligger en forståelse af, at børns handlinger altid har gode intentioner – at de er meningsfulde for barnet selv – at det er det bedste, barnet kan gøre lige nu på det trin i udviklingen, barnet er.

Konflikter - Pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver

I forlængelse af ovenstående eksempler bringes som en opsamling på udviklingsforløbene i børnehusene om konflikter nedenstående generelle pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver i forhold til temaet konflikter.

Konflikter som en del af hverdagen i daginstitutionen på godt og ondt: Konflikter kan bidrage til børnenes læring og udvikling, men rummer også faren for stemping og ekskludering af børn, der har vanskeligt ved at begå sig. Pædagogerne har et særligt ansvar i forbindelse med, hvordan de indgår i konflikters forløb og løsning.

Det er blevet diskuteret, hvad det vil sige, at voksne er "tydelige" over for børn, og her anbefales det, at man i det pædagogiske arbejde betoner børns konstruktive bidrag og gode intentioner i stedet for at fremhæve de u hensigtsmæssige handlinger. Hvis man vedvarende fremhæver, hvad børn gør forkert, risikerer børn at opleve sig selv som forkerte. Nogle børn øver ihærdigt selvstændighed på måder, der kan udfordre voksnes autoritet. I stedet for at lægge meget vægt på at fortælle børn, hvad de *ikke* må, har voksne mulighed for at vise børn alternative handlemuligheder.

Organisering af hverdagen

Mange børnehuse har i deres udviklingsforløb haft fokus på organisering af hverdagen. Her bringes nogle eksempler:

En stille og rolig morgen

I et børnehus var der fokus på voksnes forventninger om en stille og rolig morgen. Hvordan var morgenen organiseret? Blev det forventet, at børn legede stille og roligt på stuerne? Måske var børnene vågne og parate til at lege, når de ankom. Kunne der være et misforhold mellem voksnes og børns forventninger?

Konsulentens observationer: "Jeg observerer, at personalet gør meget ud af at få børnene til at dæmpe sig om morgenen. Klokker 6.30 er der organiseret morgenbord, men ikke alle ankomne børn ønsker at deltage i det. Børnenes leg og sjov med hinanden bliver stoppet og henvist til den stue, der åbner først. Også her afbrydes legen, da stue to åbner. Set ud fra et børneperspektiv er morgenen præget af neddæmpning og afbrydelser. De børn, der er vågne og parate til at tage hul på dagen - hvor kan de komme i gang med deres lege? Inde på stuen er der stillesiddende aktiviteter med fx perleplader. Den voksne har fokus på modtagelse af børn og samtaler med forældre.

Reelt starter børnehavedagen først klokken ni. Kan der organiseres rum for de tidligt ankomne børn på en anden måde? Børnene er meget optagede af, hvornår deres venner ankommer. Drengene finder hurtigt sammen om et lyssværd, krigerfantasier, men hvor kan de være med deres fysiske udfoldelser?"

Konsulentens opsummerede sine observationer over for personalet således: "En rolig morgen – hvorfor skal vi have det? Børnene er fulde af spræl og parate til leg. Hvorfor bruger vi så meget energi på morgenbordet, når kun få børn spiser med? Først klokken 9 starter børnehavedagen. Indtil da har voksne været relativt fjerne (og man bliver stoppet i alt, som ikke er stille). Klokker 9-11 igen stillesiddende beskæftigelse på stuen (denne dag). Klokker 11 stillesiddende samling og spisning i ro. Morgenen skal være stille, synes I, men fortsætter I også i den gænge?"

Observationerne bidrog til, at børnehuset fik ændret fokus på, hvordan morgenstunden kunne opleves ud fra børnenes perspektiver. Denne historie illustrerer, at det, at stille skarpt på og udforske børnehusets faste rutiner, kan være en udfordring af personalets pædagogiske begrundelser, der kan bidrage til nye erkendelser.

Daglige rutiner i børneperspektiv

I et børnehus blev observationstemaet overordnet fastlagt til at se på pædagogisk praksis ud fra børnenes perspektiver. Det blev yderligere præciseret til at se på mening og sammenhæng i børnehavelivet ud fra børnenes perspektiver. Personalet bliver præsenteret for følgende observationer:

- En observation viser, at nogle grundlæggende rutiner ikke er inde i børnenes forståelse – og

sådan bliver det ofte efter en periode med meget fravær af de faste voksne. Det bliver et helt centralt og aktuelt fokus at få genetableret en daglig organisering, som er meningsfuld for både børn og voksne, og som let kan videregives til afløsere.

- Organiseringen omkring legepladsen og oprydning efter spisning er ikke prioriteret med børnenes behov i centrum. Det må være meget demotiverende at tage flyverdragt på, hvis det skal føre til at stå i kø i en fællesgarderobe.
- Der peges på situationer, hvor voksne kommer ind på stuen, mens der er mange aktiviteter og børn, og "snakker voksensnak" på en måde, som er forstyrrende for arbejdet med børnene.. Det handler også om det grundliggende børnesyn i de situationer, hvor børnene i garderoben bliver "overset" af alle dem, som går forbi.

Konsulenten konkluderede, at den daglige organisering og personalets børnesyn var vigtige områder at tage fat på. Det blev fremhævet, at det er en fælles opgave at løfte dette, og at det ikke handler om at om, at enkeltpersoner skal stramme op det ene eller andet sted.

Observationerne var en stor mundfuld at få serveret, men de ansatte så det som den virkelighed, de stod i, og de syntes, det var rammende for den frustration, de selv havde over, at ting var svære at få til at virke i praksis.

På baggrund af observationerne reflekterede personalet over de situationer fra hverdagen, som man oplevede lykkedes godt i den pædagogiske praksis – hvad er det som karakteriserer de situationer? Det konkluderes, at det var nødvendigt at drøfte indbyrdes, hvilke pædagogiske begrundelser, der er for en aktivitet. Derved kunne man støtte hinanden i at udvikle ejerskab til de konkrete forslag til aktiviteter og organisering. Der var enighed om, at det var en nødvendig virksomhed i børnehuset, som skulle prioriteres i den kommende tid.

Organisering af hverdagen - Pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver

Ovenstående eksempler har haft fokus på betydningen af organisering af den pædagogiske hverdag – som ofte i daglig tale betegnes som institutionens "struktur". Organiseringen af den pædagogiske hverdag i børnehuse følger tilsyneladende en indbygget logik set ud fra de voksnes perspektiv. Den er skabt i en historisk proces som en blanding af bevidst og ubevidst videreførelse af institutionens rutiner. Eksemplerne viser det frugtbare i at undersøge organiseringen og rutinernes begrundelser ud fra systematiske pædagogiske perspektiver: Giver det mening også for børnene? Strukturen skabes og genskabes af personale (og børn !) i fællesskab. Eksemplerne viser det frugtbare i at gøre dette til en del af institutionens reflekterede pædagogiske virksomhed

Flere udviklingsforløb havde fokus på betydningen af, at de voksne organiserede den pædagogiske praksis på hensigtsmæssige måder. En god tilrettelæggelse af hverdagens skift i gøremål kan give voksne mulighed for at slippe vanen med at skulle have "et øje på hver finger," og det kan skabe plads til fordybelse sammen med børnene, hvad enten det handler om at klippe fastelavnsmasker eller øve selvhjulpethed i garderoben. Overskuelighed i tilrettelæggelse af praksis giver børnene mulighed for at overskue, hvad der skal ske, og dermed har de en chance for at orientere sig i forhold til skift i dagens gøremål. Børn samarbejder bedst, når de er med på, hvad de voksnes planer går ud på.

Personalets fælles arbejde med at udvikle gode organiseringer giver overskud til pædagogernes nærvær, som kan bruges på mange måder i forhold til børn med særlige behov eller børn i udsatte positioner.

”Kært barn har mange navne”

Projektet har et særligt fokus på den pædagogiske indsat omkring børn med særlige behov eller børn i udsatte positioner. Disse børn kommer ofte til at skille sig ud eller bliver peget ud i den pædagogiske hverdag, og det er derfor en vigtig pointe, at pædagogerne er opmærksomme på deres forståelse og billeder af disse børn. I flere af børnehusenes forløb har man haft fokus på dette.

Børnebanden

De ansatte i et børnehus ønskede fokus på de børnefællesskaber, hvor legene kunne udvikle sig til at blive destruktive eller, hvor sammenholdet kunne blive til konflikter med andre. Som eksempel nævnes en gruppe børn, som har et stærkt fællesskab, når de f.eks. kaster sten ud på de parkerede biler eller ”stjæler” legoklodser med hjem. Det blev oplevet som om, der var noget ”bandeagtigt” over det. De ansatte ønskede, at børnene kunne lege og ikke havde behov for at lave ”skarnstreger”. Der er også en gruppe mindre børn som ser op til dem, som tager føring i sådanne aktiviteter. Situationerne ender ofte med, at de voksne skal gribe ind, skille ad og tilrettevise.

Under supervisionen stillede konsulentens spørgsmål: ”Hvordan skal vi forstå de børn? Hvad øver de sig på? Hvad kan vi tilbyde dem? Hvordan kan vi skabe en pædagogisk praksis, hvor børnenes lederskab og initiativer udnyttes konstruktivt?”

Konsulentens bidrog videre med disse betragtninger: ”I dag tænker vi, at børn ikke bare er, som de er. De ”bliver til” i de samspil, vi er i stand til at etablere med dem. Derfor bliver spørgsmålet: Hvordan kan vi tilrettelægge et hverdagsliv i børnehaven, som giver netop de børn mulighed for at koble sig på situationer på en måde, som de kan få et positivt selvbillede af at være med i? Når vi sætter de voksnes perspektiv over for børnenes oplevelse af situationen, viser det sig, at de voksne oplever magtesløshed og har svært ved at forstå de børn i de situationer. Børnene kan på samme måde stå uforstående over for de voksnes regler og krav, hvis de f.eks. er drevet af nysgerrighed og lyst til at gå på opdagelse.”

På denne supervisionsaften oplevede personalet, at det var en udfordring og læring at blive konfronteret med, at de selv gennem betegnelser som *bande* kunne være med til at fastholde reaktionsmønstre frem for at bidrage til, at børnene får et positivt selvbillede.

Baglås

Personalet i et andet børnehus ønskede at sætte fokus på pædagogisk praksis set ud fra et barneperspektiv. Hvordan forstod børnene og de voksne hinandens hensigter og motiver?

Ud fra en praksisfortælling arbejdedes under supervisionen med en problemstilling, som handlede om et barn, som ikke ville ud, når de andre børn skulle ud på legepladsen. Barnet havde ind imellem en ”dårlig periode”, og i de situationer kunne hun have modstand på at skulle udenfor. Sidst situationen opstod, sagde pædagogen, ”at hun skulle med ud, men kunne vente til hun var klar”. Pædagogen var i tvivl, om hun stillede for store krav til barnet. Hvad handlede modstanden om, og hvordan oplevede barnet de situationer?

Denne konflikt er et typisk sammenstød mellem barnets umiddelbare behov - og det, de institutionelle rammer ”kræver”, f.eks. at børnene skal ud over middag, for at dagsrytmen i institutionen kan hænge sammen. Det kan også ses som en konflikt mellem det, som barnet lige nu kan se en mening med og er motiveret for – f.eks. lege videre inde - og det de voksne ved, at barnet på længere sigt har brug for – f.eks. en vis portion frisk luft om dagen. Det er sundt at være ude, og det skaber mulighed for andre lege, som giver nye udviklingsmuligheder..

Personalet reflekterede generelt over, hvordan de opfattede børn, som ”gik i baglås”, når de ikke ville gøre det, de blev bedt om. Man kunne komme til at tænke om barnet, at det er stædigt, og mase videre for at få barnet til at gøre, som det skal – f.eks. tage flyverdragten på, og ofte bliver det en magtkamp. Når børn oplever, at den voksne sætter sig igennem med magt, fører det ofte til yderligere selvbeskyttelse, som igen opleves som ”stædighed” og en ond spiral er i gang. Børn

er ikke "stædige", men i situationer, hvor de ikke forstår eller kan se en mening for dem selv med det, de skal, kan de sætte sig imod med stor styrke. I sådanne situationer kan vi f.eks. forstå barnets handlemåde, som at barnet "passer på sig selv" – beskytter sin personlige integritet.

Konsulenten afslutter refleksionerne med flg. pointer: "Betyder det, at vi ikke kan stille krav til børn? Nej, men vi skal gøre det med forståelse for, at barnet måske ikke lige jubler over at gøre det, vi ønsker, det skal gøre. Man må anerkende barnets ret til at gøre modstand. Det er ikke det samme som at give efter, men vi må gå med barnet og pege på muligheder – f.eks. hjælpe med at finde ud af, hvad der er værdifuldt for piger på legepladsen i februar måned."

Når man reflekterer over børns måder at reagere på, kan der være en tendens til at søge at forstå det ved at "kigge ind i barnet". Når man også kigger på den sammenhæng, barnet indgår i og vores egne tilbud og muligheder, kan man opnå en anden forståelse af situationen, og når man ændrer i betingelserne, kan barnet handle på nye måder:

Stædige børn går i selvsving

Under supervisionen drøftede personalet konfliktsituationer, hvor de følte afmagt og frustration over for et barns reaktioner. De havde et ønske om at kunne støtte barnet, så han bedre kunne regulere sin tilgang til de andre børn, så de ikke blev bange for ham.

Når de tog barnets perspektiv på situationerne, forestillede de sig, at han ikke forstod, hvorfor de voksne greb ind, når der lige er én, han kan lege med her. Så forsvarede han sig mod den voksnes indgriben ved at løbe væk, lade som ingenting eller aflede den voksne.

Konsulenten beskriver det således: "I forhold til projektets overordnede mål handler det om at inddrage barnet i noget, han kan være sammen med andre om, dvs. noget, som han kan engagere sig i. Han kan godt lide at lege med køkkentingene og lege at "spise" – og når voksne går med i legen og spiser med, kan vi i legen vise, vi ikke kan lide han stikker gafflen i hovedet på os, når han bliver for engageret. Derved skaber vi en anden situation end at gribe regulerende ind i hans forholdemåde til de andre børn, som han tackler ved at "lukke af". Når vi gør det i leg med ham, vil han opleve, at det ikke er en god måde at lege spise mad på, og da det er en foretrukken leg, vil han sandsynligvis selv regulere samspillet."

Konsulenten opsummerer, "at børnene kan opleves som "stædige" – som nogen, der "går i selvsving" – og som nogen, der "selv melder sig ud af det fælles". Når man ser nærmere på barnets oplevelse af sådanne situationer ser det ikke ud til, at barnets hensigt er at melde sig ud. Det synes snarere at være en skuffelse over, at det, barnet ønsker sig, ikke er muligt, og at oplevelsen af uretfærdighed kan låse barnet fast, så det ikke kan overgive sig til at være sammen med de andre. Observationerne peger på, at barnet inderst inde ønskede sig at være en del af fællesskabet med madpakker og små sedler fra forældrene i madkassen.

Når man taler om det – som om det er *barnet*, der har "meldt sig ud af det fælles" ved at være så lidt tilstede - bliver følgetænkningen let at "hun ligger, som hun har ret" – eller "hun skal ikke tro, hun opnår noget på den måde". Det kan barnet måske mærke som en stemning mellem de voksne. Hvis man er i stand til at anerkende skuffelsen uden at tillægge det en anden hensigt fra barnet, er det lettere at være "ren" i kontakten, når man inviterer til at være med igen."

Dominerende piger

I et børnehus var fokus for supervisionen på dynamikken i en pigegruppe, som handlede om en "dominerende pige". De observationer konsulenten havde fra pigegruppen, kunne ikke bekræfte det mønster, og det pegede på, at når børnene var optagede af aktiviteten, forsvandt fokus på , hvem der er sammen med hvem i nogen grad. Her blev "den dominerende pige" også fri for det pres, som de andre piger lagde på hende. De andre piger blev også optagede af legen, og kampen om veninden trådte i baggrunden.

Personalet fik øje på, hvordan de med deres forventninger kunne komme til at bidrage til, at pigen fik en mere og mere central placering i gruppen: Veninderne håber, hun vil lege med én,

og de kappes om hende. Forældrene håber hun er kommet, når deres barn skal afleveres, for så bliver deres datter glad, alle inviterer hende hjem. De ansatte fanges også i spillet, f.eks. virker pigens dominans provokerende, og personalet definerer hende som dominerende. Det bliver tydeligt, at det er et samspil af mange faktorer og ikke en egenskab ved pigen selv.

Processen med at udforske og at forstå, hvad der skete i pigegruppen, endte med at blive et spørgsmål om, hvordan personalet sammen med forældrene kunne bryde den onde cirkel, der utilsigtet var med til at sætte pigen op på en piedestal.

Ballade og skrappe tøser – hvordan skabes billedet af børnene?

I et børnehus syntes personalet, at de havde mange konflikter med de mellemstore drenge i en gruppe. De laver tit ukonstruktive ting som at rive tegninger i stykker eller smide med dukketegning i legekrogen. Drengene kunne også finde på at rotte sig sammen og drille andre børn. Konsulentens kommentarer: " Ud fra et børneperspektiv kan drengenes "laven ballade" måske forstås som en måde at skabe sammenhold på - om "at få gang i den". "

Pædagogerne har prøvet at snakke med drengene. De har lagt mærke til, at drengene var meget konstruktive i børnehusets særlige "legeværksteder," og at de gerne ville hjælpe til i praktiske opgaver. Ellers syntes personalet, at drengenes lege var meget lidt konstruktive.

Personalet beskrev gruppen af "store" piger som nogle "skrappe tøser". De voksne oplevede, at de havde en del konflikter med pigerne, som "ville have deres vilje" og reagerede kraftigt på at få et nej. Personalet stod i et dilemma mellem at skulle støtte pigerne i deres selvstændighed samtidig med, at de også mente, at voksne skal opdrage og stille krav. De stillede kravene "lidt blødere" og var bekymrede for, om de slækkede for meget på kravene.

Ud fra et børneperspektiv pegede konsulent på: "at pigernes reaktioner på at få nej kunne være et udtryk for selvstændighed. De kraftige reaktioner kunne forstås som frustrationer over gerne at ville noget, som den voksne vurderede, at barnet ikke selv var i stand til at forvalte. Forældrene kunne genkende konflikterne hjemmefra. Pædagogerne mente, at pigerne var nødt til at lære at acceptere et nej, idet man jo ikke altid kan få sin vilje.

Konsulenten satte fokus på, hvordan personalet bidrog til at skabe billeder af børnene. Der var skabt et særligt billede af børn, som leger "vildt". Herefter kom nogle af pædagogerne ind på, hvad drengene egentlig var gode til. Den vilde leg, som de før oplevede "meningsløs og primitiv", og hvor "det hele bare væltede rundt", gav nu bedre mening. Der var enighed om, at drengene skulle have lov til lege med mere fysisk udfoldelse! De så det som en udfordring ikke at stoppe legene, men heller ikke bare lade drengene være. Spørgsmålet var, hvordan man som personalet kunne regulere disse lege på en konstruktiv måde?

Kært barn har mange navne - pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver

Som en opsamling på udviklingsforløbene i børnehuse bringes nedenstående generelle pædagogiske pointer og udviklingsperspektiver: Sproget har en væsentlig betydning i det pædagogiske arbejde. Forløbene i de forskellige børnehuse synes at have skærpet personalets opmærksomhed over for, hvordan negative billeder af børn skabes og genskabes i et kompliceret samspil mellem børn og voksne. Børn vil ikke lege med andre børn, der er *ballademagere* eller børn, der er *dominerende*.

De voksnes italesættelser og måder at forholde sig til børnene på kan bidrage til at fastholde negative (selv-) billeder. Forløbene illustrerer, at personalets opmærksomhed på disse processer kombineret med en nysgerrighed over for børnenes motiver og perspektiver kan bidrage til at vende den negative udvikling. Spørgsmålet har været, hvordan disse billeder kan ændres til et fokus på børns ressourcer, og hvordan pædagogerne i fællesskab kan bidrage til dette.

Det er vigtigt, at et fokus på enkeltbørns ressourcer ikke fører til en betoning af, at det er den voksne, der skal se og bekræfte barnet. Målsætningen skal tværtimod være, at børnene får øje på hinanden. Den voksne har en væsentlig betydning her som meddeltager og en, der kan

hjælper med at få legen til at fungere. Et fokus på børns ressourcer betyder også et blik for børns forskelligheder. Man skal passe på med at forvente, børn skal lege og være på bestemte måder for at være "rigtige". Det er også vigtigt, at man bestræber sig på at anskue også uhensigtsmæssige handlemåder som forsøg på *at tage del og være med*. Børn kan være med på mange måder, og pædagogerne må tage udgangspunkt i børns forsøg på at deltage og bygge videre på det.

Samtidig skal man være opmærksom på, at det at ville fokusere på ressourcer ikke betyder, at problemer skal ignoreres eller ties ihjel, men at problemer skal håndteres ved at bygge på ressourcer. Det er en konstruktiv tilgang, hvor problemer ses i et udviklingsperspektiv, som nogle man som personale er i færd med at løse og skabe udveje for. Her kommer det kollegiale fællesskab ind igen som en vigtig forudsætning for, at personalet kan opleve at trække på samme hammel.

Det har været en fælles erfaring, at det at bryde et fastlåst billede af et barn ikke er noget der sker "over en nat". Det er et langt træk, hvor pædagogerne skal arbejde med at fokusere på det, der går godt og holde fast i barnets positive intention med sine handlinger og også oversætte dette for de andre børn.

På vej mod ny pædagogisk forståelse og praksis

Dette kapitel har haft fokus på projektets ene udviklingsspor: Udvikling af den pædagogiske praksis i de 11 børnehuse ud fra et inkluderende børnesyn. Børnehuse har været optaget af at udvikle deres pædagogiske praksis, således at de understøtter børns deltagelse i børnefællesskaber i leg og i planlagte aktiviteter. Forløbene har haft fokus på børn med særlige behov og børn i udsatte positioner, der har vanskeligt ved at indgå i fællesskaber.

Grupper af børn kan opleves problematiske eller "svære" i børnehushets hverdag afhængig af, hvilke legeformer organiseringen af den pædagogiske praksis skaber mulighed for. Bygger stuen praksis på stillesiddende aktiviteter, kommer de fysisk aktive børn nemt i fokus. Børn oplever i udgangspunktet deres verden i fysisk bevægelse, men nogle børn har nemmere ved at efterkomme voksnes krav om "ro" og "stillesiddende" end andre. Børns fysiske udfoldelse betyder ikke nødvendigvis "vilde lege" eller larm. Organisering af den pædagogiske praksis har således både betydning for børnenes udfoldelsesrum og for den måde, vi forstår dem.

Forløbene har bidraget til en fælles erkendelse af, at man skaber virkeligheden gennem den måde, man italesætter den og handler i den. Børns udviklingsbetingelser er i høj grad afhængig af, om pædagogerne formår at skifte syn på de konkrete situationer i hverdagen og kunne iagttage den ud fra børnenes perspektiver. Den systematiske refleksionsmetode i supervisionen har været en central arbejdsmetode, hvor man har haft undersøgende tilgang til det pædagogiske arbejde. Dette har bidraget til at udvikle såvel den faglige forståelse som organiseringen af det pædagogiske arbejde i de enkelte børnehuse, således at pædagogerne står bedre rustet til deres pædagogiske opgave med børn med særlige behov og børn i udsatte positioner.

KAPITEL 6

Hvad er nyskabelsen i projektet?

I de foregående kapitler er projektets to udviklingsspor dokumenteret gennem en belysning af flyverindsatsen og de pædagogiske udviklingsforløb i de enkelte børnehuse. Projektet har med sine to udviklingsspor bidraget til udvikling af faglighed og systematik i arbejdet med børn med særlige behov og udsatte børn og til en erkendelse af nødvendigheden af en hurtig og målrettet indsats, der er baseret på en grundlæggende forståelse af pædagogisk arbejde forankret i en anerkendende og inkluderende praksis.

Projektets ene spor har været baseret på, at flyverne i samarbejde med det daglige personale i børnehuse har udforsket mulighederne for en ny praksis, der kunne bidrage til at inkludere børnene i den daglige pædagogiske praksis. Flyverne har ikke som konsulenter eller støttepersoner i klassisk forstand taget børnene ud af deres sammenhæng. Projektet har på den måde bidraget til at ændre fokus fra det enkelte barn isoleret set til at have mere øje for børns adgang til deltagelse i fællesskaber, bl.a. gennem samarbejde mellem flyvere og personale om et nyt syn på børnene og nye måder at organisere praksis på.

Projektets andet spor har været at understøtte udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis i det enkelte børnehuse gennem lokalt tilrettelagte projekter og udviklingsforløb, der fokuserede på at udvikle professionel faglighed gennem observation, supervision og systematiske refleksionsprocesser med udgangspunkt i en anerkendende og inkluderende tankegang.

Dette udviklingsprojekt har været komplekst og omfattende. Projektet har forløbet over 3 år og omfattet to institutioner bestående af i alt 11 børnehuse, ansættelse af nyt personale, "flyvere" med særlige opgaver, diplomuddannelse af personale samt miniprojekter og udviklingsforløb i alle børnehuse. Et sådant projekt bygger på en række forudsætninger og indebærer udfordringer på mange niveauer:

I dette kapitel belyses projektets resultater på baggrund af børnehusenes afsluttende evaluering i kvalitative spørgeskemaer. Følgende temaer vil blive behandlet:

- Ansættelse af flyvende pædagoger og udvikling af en særlig indsatsform over for børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov
- Fleksibelt samarbejde omkring indsatsen over for børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov
- Udvikling af fælles børnesyn og fælles faglighed
- Videreuddannelse, miniprojekter og udviklingsforløb med ekstern konsulentbistand
- Forankring af projektet

Hvert tema belyses ved såvel projektets landvindinger som udfordringer, sådan som det er formuleret af aktørerne i slutevalueringen.

Ansættelse af flyvende pædagoger og udvikling af en særlig indsatsform over for børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov

Projektets udvikling af den særlige flyverindsats opfattes som en af projektets store landvindinger. Her bringes klip fra børnehusenes slutevalueringer:

Det har været en stor motivationsfaktor, at vi har mærket den hurtige reaktion, når vi har søgt flyverindsats. De flyvende pædagoger arbejder sammen med børnehusets pædagoger og har inklusion af disse børn som primære mål. Det har gjort en stor forskel for det enkelte barn, at vi har haft samme teoretiske udgangspunkt. (Evaluering børnehuse)

Det har gjort en stor forskel for de børn, der har været sat fokus på både fra flyvere og os selv.

Vi har også fået forældrene mere på banen med hensyn til ansvar og samarbejde. (Evaluering børnehus)

Flyverne har været medvirkende til at løfte denne udvikling. Vores erfaring viser, at det er vigtigt at forventningsafklare mellem personalet i huset og flyvere: Hvem der gør hvad, så der ikke opstår misforståelser. (Evaluering børnehus)

At arbejde inkluderende omkring barnet med flyverhjælp, har øget fleksibiliteten og samarbejdet. Det har givet større mulighed for at arbejde med inklusion, at vi har haft flyverne at tære på. (Evaluering børnehus)

Flyverne har været gode til at supervisere personalet. De er gode til at åbne vores øjne for andre og nye muligheder omkring børnene. (Evaluering børnehus)

Det er en landvinding, at vi kan få hjælp her og nu ved bekymring omkring et barn. (Evaluering børnehus)

At vi har fået ekstra ressourcer i huset i forhold til flyverindsats. Det har været berigende for både barn og personale at få nye øjne på den konkrete sag. (Evaluering børnehus)

Vi er blevet bedre til at handle, når vi har en mavefornemmelse for et barn.

Vi kunne få hurtig hjælp til det enkelte barn via flyverne.

Vi kunne få hjælp til børn, som vi før projektet ikke ville få hjælp til.

Vi ser med samme øjne på vores handlemuligheder: Anerkendelse – inklusion – børnefællesskaber. (Evaluering børnehus)

Vi kan se og mærke, at den hurtige og tidlige indsats virker på børn og familier. (Evaluering børnehus)

Det har været positivt at have flyverne hele dage og at have ressourcerne tæt på barnet. (Evaluering børnehus)

Flyverindsatsen indebærer også særlige udfordringer, set med børnehusenes øjne:

Det kan være en udfordring:

At have flyvere på stuen, være åben over for vedkommende

At føle sig overvåget

At erkende, at man har brug for hjælp

At turde stå frem med sin bekymring

At være helt åben og ærlig over for en flyver – turde udstille sig selv – og tage imod, men det er også meget spændende og givende. (Evaluering børnehus)

Nogle familier har været lidt tilbageholdende, da de ikke har vidst 100 %, hvad en flyver gør, selvom vi har prøvet at forklare det. Men størstedelen syntes, det var en god idé, efter flyveren var begyndt. (Evaluering børnehus)

Flyvernes til tider manglende forståelse for stuens pædagogik og sammensætning af børn og familier. (Evaluering børnehus)

Det kan være en udfordring at fastholde ejerskab på "en sag", når flyveren er i huset. (Evaluering børnehus)

Fleksibelt samarbejde omkring indsatsen overfor børn i udsatte positioner eller børn med særlige behov

Som tidligere beskrevet i kapitel 3 og 4 har det været et bærende princip for den særlige flyverindsats, at den blev udviklet i et samarbejde med udgangspunkt i barnet og dets familie og personalet i børnehuset. Børnehusenes slutevaluering synes at bekræfte dette.

Vi har haft nogle børn, hvor vi har haft brug for friske og kompetente øjne til at se på dem. Det har især været i forhold til sociale relationer mellem børnene. Det har været meget godt at få en flyver ud til at observere børnene og give os råd og vejledning til at hjælpe disse børn. (Evaluering børnehus)

Samarbejdet mellem flyver og personalet har fungeret fint, men det er måske svært at holde fast i handleplanen, når flyveren er væk. (Evaluering børnehus)

Godt samarbejde mellem flyver og personale. Vigtigt at flyver og personale er sammen om indsatsen, så det ikke kun er en udefrakommende, der står for indsatsen. (Evaluering børnehus)

Vi oplever det som en af de vigtigste pointer i projektet, at alle kunne være med til at sætte sit præg, og det har været i samspil med de enkelte huses kultur. Dette har også været en vigtig del i forhold til husenes ejerskab.

Det har også været en vigtig del, at flyverindsatsen kunne varetages af kontaktpædagogen på stuen, og flyveren har kunnet være "stuepædagog". Handleplanerne har været udfærdiget med udgangspunkt i vores pædagogiske praksis. (Evaluering børnehus).

Udvikling af fælles børnesyn og fælles faglighed

Projektet har arbejdet med at udvikle et fælles børnesyn i begge projektets spor. Gennem videreuddannelse, seminarer og måske først og fremmest i forbindelse med systematisk fokus på at ændre den pædagogiske praksis. Pædagogers grundlæggende børnesyn er dybt indlejret i deres praksis og knyttet til personlige og faglige værdier. Det udvikles over tid gennem grunduddannelse og mange års praksis, og det afspejler sig i hver enkelt institutions måde at formulere sit pædagogiske grundlag på. Når man i dette projekt taler om udvikling af et fælles børnesyn, skal det forstås som fælles forestillinger om overordnede bærende principper i det pædagogiske arbejde. I sagens natur har pædagoger ikke ét fælles børnesyn, men kan udvikle begrebsmæssige forståelser knyttet til en fælles praksis, der gør, at de kommer tættere på en fælles referenceramme. I Svendborg Kommune har der gennem de sidste 15 år været arbejdet systematisk med at understøtte udviklingen af en fælles faglighed i daginstitutionerne bl.a. gennem efteruddannelse og udviklingsprojekter. Centrale begreber i denne udvikling har bl.a. været barneperspektiver og anerkendelse. Dette projekt, der er funderet i et grundsyn med vægt på centrale begreber som anerkendelse, inklusion og børnefællesskaber, bygger således oven på en lang faglig udvikling såvel i institutionerne som hos den enkelte medarbejder.

Udvikling af et "fælles børnesyn", forstået som fælles forestillinger om overordnede bærende principper, er således en lang og sej proces, der går tæt på den enkelte pædagogs egen faglige identitet. Projektet synes ud fra aktørernes vurdering at have rykket betragteligt ved børnesynet, som det fremgår af følgende klip fra slutevalueringen:

Det, at vi har læst den samme teori, gør at vi har fælles udgangspunkt. Det har betydet rigtig meget for vores handlinger i hverdagen at få et fælles barnesyn og fælles faglighed. Det har været lærerigt at arbejde med implementeringen af projektet. På stort set alle vores husmøder sætter vi fokus på et barn med den systematiske refleksionsmetode. (Evaluering børnehus)

Det har været en landvinding at reflektere over begreberne inklusion og eksklusion - og handle på det. Vi har fået større bevidsthed om, hvad vi selv kan gøre for at inkludere børn i fællesskabet. Og større bevidsthed om, når vi ekskluderer børn. Vi har fået en større opmærksomhed på børnefællesskaber. Konsulenten var medvirkende til at skabe refleksion. Organiseringen af stuenes arbejde har udspring i den nye viden, vi har fået om inklusion og børnefællesskaber. (Evaluering børnehus)

Vi arbejder med en inkluderende praksis og dette kræver, at vi er tilstede sammen med børnene for at kunne hjælpe dem. Derfor har dette projekt haft stor relevans for vores hverdag. (Evaluering børnehus)

Vores syn på barneperspektivet er implementeret i vores hverdag, så vi ikke "tænker" over det. Og det er vel det, der er meningen med det. Praksisfortællingerne har været et godt redskab for os. Hvis vi ser en situation i hverdagen, er vi gode til at skrive det ned og tage det op på stuemøder eller personalemøder. (Evaluering børnehus)

Vi er blevet bedre til at se børnenes ressourcer. (Evaluering børnehus).

Det har været godt at se på egen praksis og se sin egen andel i den pædagogiske praksis. (Evaluering børnehus).

Det har givet et kæmpe løft i hele huset i forhold til fagligheden. Man kan mærke, at huset brænder for projektet. Alle har fået en anerkendende tilgang som en del af den pædagogiske hverdag. (Evaluering børnehus)

Det systematiske arbejde med dokumentation og refleksioner har bidraget til at kvalificere den pædagogiske indsats. Det giver god mening at arbejde på denne måde. Vi skal arbejde endnu mere systematisk og få refleksionsmetoderne endnu mere ind under huden, så de dermed bliver en naturlig del af vores arbejde. (Evaluering børnehus)

Projektet har været en stor tidsmæssig investering for børnehusene og personalet i en travl hverdag og har samtidig været en faglig udfordring for deltagerne:

Det har været en udfordring at skulle sætte sin pædagogiske praksis under lup og det at skulle sætte sig selv i spil, når vi har brugt refleksionsmetoden på hus-møder. (Evaluering børnehus)

Det har været en stor udfordring at finde tiden til at observere børnene, holde projektet i gang, lave handleplaner o.s.v. (Evaluering børnehus)

Videreuddannelse, miniprojekter og udviklingsforløb med ekstern konsulentbistand

Projektet har gennem en række forskellige tiltag haft fokus på at udvikle den pædagogiske praksis og personalets kompetencer. Det synes ifølge børnehusene at have haft en væsentlig betydning.

Det har været en nødvendig del af vores daglige arbejde at dokumentere og reflektere, hvilket har været meget lærerigt for hele personalegruppen. Vi har lavet flere observationer på børn, lavet flere handleplaner, har tænkt i børnefællesskaber, anerkendelse og inklusion. Det har kvalificeret vores pædagogiske debatter.

Vi er blevet bedre til at holde fokus. Ikke dermed sagt, at vi er blevet de rene supermænd - vi arbejder stadigvæk med at blive bedre.

Vi kunne godt tænke os, at projektet kunne fortsætte, så tænker jeg, at vi skulle fokusere på de svære forældresamtaler. (Evaluering børnehus)

Det faglige niveau i arbejdet omkring udsatte børn har fået et løft. Dette er ske,t fordi indsatsen er foregået fra mange sider:

Uddannelse af personale på UCL

Mini-projekter i børnehusene

Ekstern supervision i børnehusene

Vi har kunnet trække på flyverne som problemknusere

(Evaluering børnehus)

Teorien bag miniprojektet, uddannelsen af ressourcepædagogerne og konsulentbistanden har været med til at hæve det faglige niveau i institutionen. (Evaluering børnehus)

Konsulentbistanden har været super lærerig, inspirerende, nytænkende og en øjenåbner. (Evaluering børnehus)

Udviklingsforløbene med observation og supervision af den pædagogiske praksis har udviklet

fagligheden til gavn for pædagogisk praksis. Vi kunne godt tænke os at blive bedre til at supervisere hinanden. (Evaluering børnehus)

Det har givet huset et stort løft at sende 3 pædagoger på kursus (ressourcepædagoger). Det at blive opdateret og få det videreformidlet til kollegaer har været et stort plus: Vi har været gode til at fastholde praksisfortællinger på P-møde, er dermed blevet mere åbne overfor hinandens praksis og tør være undrende.

Huset har fået en større fælles praksis. I dagligdagen spørger vi hinanden meget mere til råds. (Evaluering børnehus)

Pædagogerne har fået større ejerskab via disse tiltag i modsætning til, hvis det havde været et top-down projekt. Vi har alle i huset fået meget ud af dette projekt, lige fra leder til medhjælper. (Evaluering børnehus)

Generelt bidrog videreuddannelse, miniprojekter og udviklingsforløb til en kvalificering af den pædagogiske praksis. Der var dog to børnehuse, der ikke syntes, at det sidste udviklingsforløb med konsulentbistand gav mening for dem.

Et så komplekst og omfattende projekt griber meget ind i husenes dagligdag og har givet udfordringer undervejs:

Den største udfordring har været at holde fast i vores miniprojekt. Ressourcepædagogen fra vuggestuen var alene af sted på videreuddannelse, og det har været svært for ham at implementere projektet i hele huset. Daglig leder har været meget "ind over" og hjulpet i denne proces. Ressourcepædagogen giver udtryk for at det at arbejde i en vuggestue kræver meget tilstedeværelse og nærvær og derfor har det været svært at overskue hele huset (Evaluering børnehus).

Den største udfordring har været:

At organisere og skabe rum for at arbejde med projektet sideløbende med udviklingsplan og "alt det andet". (I det forgangne år har vi både haft fokus på projektet og på sprog- og motorikuddannelse samt uddannelse af videnspædagog.

At få indarbejdet metoder f. eks. SMTTE modellen. I vores børnehus har vi f.eks. ikke arbejdet særlig meget med SMTTE modellen. Det er ikke faldet os naturligt, og ingen har holdt fast i at bruge den. (Evaluering børnehus)

Forankring af projektet

Projektaktiviteterne er så vidt muligt forsøgt integreret i den pædagogiske hverdag, således at forankringen af projektets erfaringer kunne ske løbende.

Vi har efterbearbejdet vores materiale fra vores supervisor og ud fra de udfordringer, som lå foran os nedsatte vi en arbejdsgruppe, som skulle fremlægge et pædagogisk projekt, der blandt andet skulle have fokus på udvalgte udfordringer fra materialet. Dette er lige gennemført med stor succes. (Evaluering børnehuse)

Sammen med ressourcepædagogerne har daglig leder være primus motor, garant for vore aftaler omkring

projektet, holdt gryden i kog og været den, der har haft den røde tråd. (Evaluering børnehus)

Det har været en fantastisk proces. Man kan næsten blive lidt trist ved tanken om, at det ikke skal fortsætte i samme form. Alle de ekstra penge vi havde til faglige input på forskellige måder.

Alle har været villige til at lære nyt, læse nyt fagstof, have faglige debatter/refleksioner på husmøderne. Alle er engagerede, fordi vi kan se projektet har virket, det har givet positive resultater for børnene.

Det kan på den anden side også være en lettelse for nogen, at vi ikke skal have så meget ekstra arbejde med at læse teori. Det er en kæmpe opgave hele tiden at skulle forholde sig til egen praksis, fordi vi i forvejen har en meget travl hverdag. Men når man først én gang er slået ind på den bane, kan man ikke lægge det på hylden igen.

I dette kapitel er projektets forudsætninger, resultater og kontekst belyst på baggrund af børnehuseenes afsluttende evaluering baseret på kvalitative spørgeskemaer. I det afsluttende kapitel beskrives projektets lærings- og udviklingsmæssige erkendelser samt fortsatte udfordringer og udviklingsområder.

KAPITEL 7

Projektets læring, udviklingsmæssige erkendelser og fortsatte udviklingsområder

De foregående kapitler har belyst projektets erfaringer og resultater i projektets to udviklingsspor: Den særlige flyverindsats og de pædagogiske udviklingsforløb i de enkelte børnehuse. I dette afsluttende kapitel fremdrages væsentlige læringspointer i projektførelsen, baseret på uddrag af interviews med projektlederne og lederne af børnehuse.

Læringspointerne er systematiseret under nedenstående overskrifter:

- Projektets organisatoriske forankring
- Systematisk dokumentation og refleksion
- Ejerskab til projektet – projektets grundlæggende idé
- Fortsatte udviklingsområder i projektet
- Gode råd

Projektets organisatoriske forankring

Projektet har været organiseret med udgangspunkt i den eksisterende kommunale organisering af daginstitutionerne. De to institutionsledere, der var ledere for i alt 11 børnehuse, har samtidig været projektledere i samarbejde med en projektgruppe. Der var oprindeligt planlagt nedsættelse af en styregruppe, der skulle understøtte projektets forankring i kommunen. Dette blev dog ikke realiseret på grund af reorganisering af Børne – og ungeområdet i Svendborg Kommune.

Institutionslederne har været ledere for de ansatte flyvere, og de daglige ledere af de enkelte børnehuse har været ledere for ressourcepædagoger og videnspædagoger i børnehuse samt haft ansvaret for miniprojekter og udviklingsforløb i børnehuse. Der har således været overensstemmelse mellem projektorganisation og den kommunale organisation. Det har haft to fordele: Projektet er blevet ledet tæt på dagligdagen, og projektmøder har været knyttet til den ordinære mødestruktur i de to institutioners hverdag. Det har betydet kort vej og lettere kommunikation i projektet og har understøttet en gradvis forankring af projektets erfaringer.

Denne projektorganisation indebærer samtidig en udfordring, der stiller store krav til lederne i forhold til hele tiden at balancere mellem projektets perspektiv og daglig drift. Til gengæld er det netop dette dilemma, der bidrager til at understøtte projektets udvikling, grundidé og forankring.

Det kan være en udfordring at adskille daglig drift fra projektførelse m.h.t. mål, interesser og horisont. Man kan blive for involveret – og her var den udefrakommende forstyrrelse og støtte fra projektgruppen med den pædagogiske konsulent fra "Skole og dagtilbud" og den eksterne konsulent fra UCL af betydning for at fastholde projektets retning. Det har samtidig været en krævende og stor udfordring for de to institutionsledere at være projektledere ved siden af et fuldtids lederarbejde.

Her bringes uddrag af interviews med projektlederne og de daglige ledere af børnehuse til belysning af projektets organisatoriske forankring.

Visitation

En væsentlig nyskabelse i projektet har været ansættelsen af de 4 flyvere, som blev visiteret til børnehuse på baggrund af skriftlige indstillinger. Der blev udarbejdet en visitationsprocedure, der sikrede, at indstillingerne blev behandlet en gang om måneden, og løbende blev lederne af børnehuse orienteret om status.

Der var stor tillid til, at ledelsen i områderne traf de bedste beslutninger ud fra indstillingerne. Der har ikke været kritik af fordeling af flyvere i perioden. Synligheden i procedurerne var

meget vigtig. Sagerne blev afviklet hurtigere fordi husene tog over og gjorde det i fællesskab. (Projektlederne)

Daglige ledere anerkendte den hurtige hjælp:

Den hurtige hjælp har gjort, at fagligt fokus holdes (Daglig leder)

En af de mest overraskende erkendelser for projektlederne har været:

Hvor vigtigt det var, at være tæt på, at have kendskabet til den, der indstiller, og at have mulighed for at se barnet selv. (Projektlederne)

Projektledernes organisatoriske nærhed er således blevet oplevet som en fordel for institutionslederne. Det har lettet beslutninger og kommunikation. Men samtidig kunne det være en udfordring at bevare en professionel faglig projektilgang og ikke blive fedtet ind i personlige vurderinger på baggrund af tæt kendskab til de daglige ledere.

Ledelse i projektet

Projektlederne var som nævnt også ledere af flyverne og børnehusenes daglige ledere. Det betød i hverdagen, at løbende beslutninger om forskellige tiltag i projektet kunne drøftes i den ordinære ledelsesstruktur:

Ledelsesretten over både flyver og daglig leder har været overordentlig vigtigt. (Projektlederne)

Institutionslederne så det således som en organisatorisk fordel, at der var sammenfald mellem projektorganisation og kommunal organisation omkring de to institutioner med de 11 børnehuse. Det bidrog til projektorganisationens handlekompetence og beslutningsdygtighed.

De daglige ledere har været centrale personer i projektets gennemførelse. Som belyst i tidligere kapitler, har de været nøglepersoner i forbindelse med samarbejdet om flyversagerne og videreførelse af den pædagogiske indsats, når flyverindsatsen ophørte. De har også haft en central rolle m.h.p. at fastholde udviklingen i miniprojekter og udviklingsforløb. Daglige ledere siger bl.a. i evalueringsinterviewet:

Den daglige leder er vigtig som faglig tovholder – skal hele tiden følge op og stikke retning ud. (Daglig leder)

Godt at jeg som leder har kunnet matche flyvere teoretisk og dermed være i en fælles faglig dialog. Kan også matche f.eks. specialpædagoger, men det er en anden form for samarbejde. (Daglig leder)

Tilrettelæggelsen og afviklingen af projektet har gjort, at jeg gik fra at være udenfor til at være dybt involveret (Daglig leder)

Inkludering af ressourcepædagogerne og videnspædagogerne har været en ledelsesopgave. (Daglig leder)

Ledelsen har bevaret gejsten, selvom det har været hårdt til tider. (Daglig leder)

Der skal hele tiden være en ledelsesmæssig tovholder. (Daglig leder)

Selvom der var fælles grundtænkning, var det en stor opgave for lederen at være understøttende i relationerne og afklaring af roller (daglig leder)

Som leder er man nødt til at være der. Det kan ikke overlades til andre, så skrider det – det skal tænkes ind. (Daglig leder)

Det er så vigtigt, at være nærværende leder hver dag. (Daglig leder)

Ovenstående udsagn vidner om betydning af såvel overordnet projektledelse som den daglige fastholdelse af projektets fremdrift i børnehuse.

Systematisk dokumentation og refleksion

En af præmisserne for projektet var, at det skulle bidrage til en hurtig, fleksibel indsats. Man skulle ikke "drukne i papir". Samtidig har dokumentation været en forudsætning for projektets systematiske erfaringsdannelse. I forbindelse med projektets særlige flyverindsats er der udviklet en systematisk dokumentation baseret på skemaer til indstillinger, handleplaner og afslutning af flyversagerne. I miniprojekterne er der tilsvarende udviklet systematiske dokumentationsformer til understøttelse af målsætning, planlægning, gennemførelse og evaluering af projekterne. Udviklingsforløbene var understøttet af systematiske tilbagemeldinger på observationer, og supervisionen var baseret på systematiske refleksionsmetoder til at analysere den pædagogiske praksis. Den løbende dokumentation har således haft et anseligt omfang, og det har derfor været afgørende, at den blev oplevet som meningsfuld af projektdeltagerne. Dette kommenteres i det flg. af de daglige ledere.

Skemaer og skriftlige evalueringer rykker, selvom man har lyst til at springe over. Det har gjort, at vi stoppede op og reflekterede. (Daglig leder)

Systematikken via skemaer var med til at afklare roller og ansvar og gjorde det lettere at holde retning. (Daglig leder)

Den systematiske refleksion med konsulenter udefra. Det skabte forandringerne og satte fokus på det faglige arbejde (Daglig leder)

Dokumentation og refleksion tager tid og der skal være tid uden børn. Det er vigtigt at kunne være i det refleksionsrum. (Daglig leder)

Det kræver, at man tør lave fejl, og de personlige relationer tager tid at opbygge. Praksisfortællinger kræver tid og tryk. (Daglig leder)

Fantastisk at personalet stiller op med egen praksis og inviterer fagfæller ind som beskuer. (Daglig leder)

Når læringen sker på samme tid i en personalegruppe, er det en fantastisk oplevelse. Det skete da konsulenterne kom på og var spejl for os. (daglig leder)

Det tog tid at aflære forestillingen om, hvor svært det er at få hjælp. (Daglig leder)

Den personlige bane har indimellem været en forhindringsbane. (Daglig leder)

Ejerskab til projektet – projektets grundlæggende idé

I et udviklingsprojekt har alle ikke ejerskab til projektet og dets grundlæggende ideer fra begyndelsen. Efterhånden som projektets mål, indhold, organisering og metoder udvikles, kan der opstå et ejerskab til projektet i det omfang, det giver mening for de forskellige aktører på forskellige niveauer. Dette projekt er igangsat primært på initiativ af de to projektledere. Projektets øvrige deltagere er efterfølgende blevet involveret og har bidraget til at forme og udvikle projektet. I det følgende kommenterer projektets ledere og daglige ledere denne problemstilling.

Det første år til halvanden navigerede alle rundt i roller, frem og tilbage for at finde sin position. Dokumentationsskemaerne hjalp med at fokusere. Præcise handleplaner og systematik hjalp, og en konkret sag fik speedet processen op. Sagen var så kompleks, at der måtte ske noget. Ejerskab og ansvar var endnu ikke kommet til stede i husene (Projektlederne)

I projektets start havde man ikke en fælles forståelse af projektets forforståelse ...det, at det ikke kun var hjælp til barnet, men også var hjælp til samarbejdet om

problemstillingen. Ejerskabet til projektet og fælles ansvar har været enormt stort, da først forståelsen var der (Projektlederne)

Flyveren har haft samme grundholdning, selvom vi gør ting forskelligt i praksis. Det har haft stor betydning, at det ikke er én, der slet ikke kender kulturen. (Daglig leder)

Ved at arbejde med inklusion og børnefællesskaber fik jeg øje på, at der er børn, vi ikke kan inkludere. Børn der har brug for andre tilbud end os. (Daglig leder)

Fortsatte udviklingsområder i projektet

De to udviklingsspor

Dette udviklingsprojekt har været komplekst og omfattende. Projektet har forløbet over 3 år og omfattet to institutioner bestående af i alt 11 børnehuse, ansættelse af nyt personale, "flyvere" med særlige opgaver, diplomuddannelse af personale samt miniprojekter og udviklingsforløb i alle børnehuse.

Projektets ene spor har haft som mål at udvikle en hurtig, forebyggende og inkluderende indsats over for børn med særlige behov eller børn i udsatte positioner. Rapporten har dokumenteret væsentlige resultater af denne indsats og samtidig peget på, at resultaterne forudsætter et tæt samarbejde mellem flyvere, børnehuse og forældre, samt at der ligger en væsentlig opgave i opfølgning af den enkelte flyversag. Den særlige indsats er under udvikling og har ikke fundet sin endelige form, men kan beskrives ved dens mål, opgave og metoder.

Projektets andet spor har været at understøtte udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis i det enkelte børnehus gennem lokalt tilrettelagte projekter og udviklingsforløb. Projekterne og udviklingsforløbene har dokumenteret væsentlige resultater gennem systematisk fokus på pædagogens forståelse af børns intentioner og udvikling af nye pædagogiske organiseringer, der understøtter børns inklusion i fællesskaber. Samtidig dokumenterer dette spor, hvor vigtigt det er at være vedholdende i at sætte fokus på og være nysgerrige over for at undersøge egen pædagogiske praksis. Dette har været understøttet af eksterne konsulenter.

De to udviklingsspor har haft hver deres organisatoriske forankring, forløb og dynamik. Flyverne har under ledelse af projektlederne været udstationeret i børnehusene og samarbejdet med personale og forældre om forløbet af den enkelte sag. Udviklingen af flyverindsatsen, baseret på løbende erfaringsopsamling, er således sket inden for dette spor og formidlet til de øvrige projektdeltagere. Børnehusenes miniprojekter og udviklingsforløb har haft organisatorisk forankring i det enkelte børnehus, og erfaringsopsamlingen er foregået i dette regi.

Begge udviklingsspor har været tilrettelagt med udgangspunkt i projektets overordnede børnesyn, baseret på en anerkendende inkluderende tilgang, hvor barneperspektivet og børns fællesskaber er nøglebegreber. Undervisere og konsulenter i projektet har i vid udstrækning været de samme, og intentionen har været at bygge bro mellem de to udviklingsspor. Alligevel har de to udviklingsspor i en vis udstrækning haft hvert deres eget forløb og logik. De to udviklingsspor "rækker ud efter hinanden", trækker i samme retning, men ville kunne profitere af en mere direkte kobling.¹⁰ Det er fortsat et udviklingsområde at have et fælles fokus på det overordnede mål om at udvikle en inkluderende pædagogik. Her har institutionslederne og de daglige ledere en nøgleposition.

Når projektet slutter – og en ny daglig praksis fortsætter

Dette projekt har været understøttet af en ministeriel bevilling, der har finansieret ansættelser af 4 flyvere, uddannelsesforløb for flyvere og ressourcepædagoger, seminarer, miniprojekter og udviklingsforløb med ekstern konsulentbistand, som alt sammen har bidraget til projektets udvikling i de to spor.

Projektet har bidraget til at udvikle en særlig indsatsform, der stadig er i bevægelse. Det er en udfordring at videreføre dokumentationen omkring indsatsen for fortsat at udvikle og evaluere

¹⁰ Oprindeligt var det planlagt, at udviklingsforløbene det sidste år skulle inddrage flyversager, således at der blev skabt grobund for fælles refleksioner mellem de to spor. Den eksterne supervision kunne således komme til at fungere som en mesterlære for flyverne. Denne plan blev forladt, for at det enkelte børnehus selv kunne fastlægge fokus for udviklingsforløbene ud fra, hvad man i børnehusene opfattede som påtrængende udviklingsområder.

den. Det er også en udfordring at fastholde en undersøgende tilgang for at kvalificere denne indsats – således at man ikke hviler på sine laurbær, og tror, at man har fundet de vises sten.

Projektet har tilsvarende bidraget væsentligt til at udvikle den faglige refleksionskultur i børnehuse, således at man er mere åben for at se på hinandens praksis. Det er en udfordring, hvordan man kan fortsætte dette uden midler til eksterne konsulenter, der har virket som en støtte og en faglig forstyrrelse udefra.

Disse udfordringer henvender sig såvel til institutionslederne, de daglige ledere som til personalet. Opgaven er ledelsesmæssigt og organisatorisk at skabe rammerne for, at personalet i dagligdagen har mulighed for fortsat at have et engagement i videreudvikling af deres praksis gennem dokumentation og systematisk refleksion, således at det giver mening for en fortsat udvikling af en inkluderende pædagogisk praksis.

Pædagogers grundlæggende børnesyn er dybt indlejret i deres praksis og knyttet til personlige og faglige værdier. Det udvikles over tid gennem grunduddannelse og mange års praksis, og det afspejler sig i hver enkelt institutions måde at formulere sit pædagogiske grundlag på. Når man i dette projekt har talt om udvikling af et fælles børnesyn, skal det forstås som fælles forestillinger om overordnede bærende principper i det pædagogiske arbejde. I sagens natur har pædagoger ikke ét fælles børnesyn, men man kan udvikle begrebsmæssige forståelser knyttet til en fælles praksis, der gør at de kommer tættere på en fælles referenceramme. Centrale begreber i projektets referenceramme har været:

- Anerkendelse
- Barneperspektiver
- Inklusion og eksklusion
- Deltagelse i fællesskaber

Disse begreber har været levende i projektet, både når de har været anvendt i samarbejdet om børn og den pædagogiske hverdag, og når de har været brugt som optikker for iagttagelse og refleksion.

Hvis et fælles børnesyn, forstået som en fælles levende referenceramme, skal bestå og videreudvikles, kræver det en fortsat understøttelse af et fagligt refleksionsmiljø. Det bliver også en fælles udfordring, når hverdagens handletvang indtræder. De pædagogiske dokumentationsformer, som institutionerne og børnehuse vælger at anvende, skal bygge på den fælles faglige referenceramme, således at det fortsat giver mening til forståelsen af det pædagogiske arbejde.

Ellers kan begreberne ende som flydende betegnelser – tomme værdiord – der foregiver en fælles forståelse.

Gode råd

Udviklingsprojekter har deres eget liv, præget af projektets mål, kontekst og de forskellige aktører. Udviklingsprojekter – er udviklingsprojekter – d.v.s. de er i forandring, og nye erkendelser og pædagogiske indsatsformer skabes i fællesskab. Man kommer ud på "herrens mark" og vil gerne have fast grund under fødderne. Dette er en unik kollektiv læring – og udviklingsproces, og alligevel kan man lade sig inspirere af andre.

I det afsluttende interview med de daglige ledere, blev de stillet over for spørgsmålet: Hvis du skulle give tre gode råd videre til ledere og daglige ledere, der skal i gang med lignende processer, hvordan skulle de så lyde? Her er de gode råd.

Gode råd om ledelse og roller

*Vær forberedt på, at du som leder har en stor opgave i at formidle i hele processen
Vær pædagogisk leder og vær nærværende i huset*

*Støt op om pædagogerne, når de har det hårdt
Klare og tydelige forventninger og roller fra start
Det er vigtigt at kunne tilkalde de eksterne konsulenter*

Gode råd om projektets grundforståelse

*Grundlæggende forholdemåder til inklusion er vigtige at afklare
Godt når de forskellige spidskompetencer hos pædagogerne og lederne har det samme udgangspunkt
Hold fokus på, hvad der er godt for barnet
Tro på, at arbejdet med børnefællesskaber virker, selvom det kan være svært – vi ved det virker!
Ord skaber kultur, så husk at bruge de rigtige ord. Ord, der ikke ekskluderer*

Gode råd om tid til projektet

*Ting tager tid
Sæt tid af til at gennemføre forløb
Prioriter den samlede institutions tid realistisk og erkend, at man ikke kan det hele på én gang
Prioriter evt. institutionens mødestruktur på en ny måde*

”Det kan hurtigt blive for sent – Akut hjælp til udsatte børn”

Et udviklingsprojekt gennemført i områdeinstitutionerne Nordkaperen og Vesterlunden i Svendborg Kommune finansieret af en 3-årig bevilling fra det daværende familieministerium.

Projektet har haft til formål at udvikle, afprøve, beskrive og forankre metoder til en koordineret ressourceorienteret forebyggende indsats i forhold til udsatte børn i to lokalområder i Svendborg Kommune med i alt 11 børnehuse. Projektet er gennemført i samarbejde med University College Lillebælt.

Svendborg
Kommune

